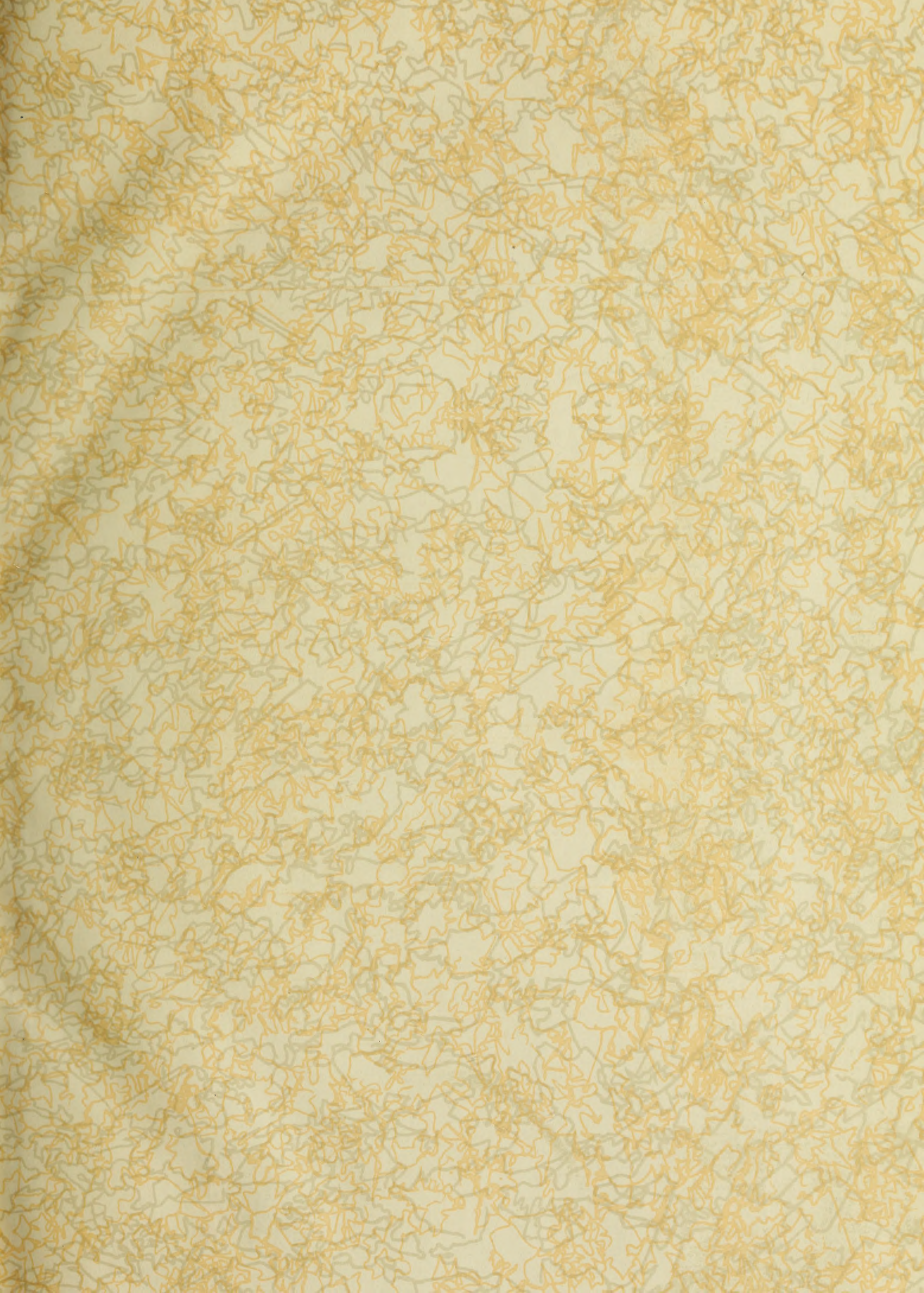

DISCURSOS

LLEGITS EN LA

"REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS"

DE BARCELONA

EN LA SOLEMNE RECEPCIÓ PÚBLICA DE

D. PERE BOSCH GIMPERA

EL DIA 16 DE JULIOL DE 1922

BARCELONA

IMP. «ATLAS GEOGRÁFICO» - CONSELL DE CENT, 140 A 144

1922

ASSAIG DE RECONSTITUCIÓ
DE L'ETNOLOGÍA DE CATALUNYA

SUMARI

C) L' Etnologia y'ls textos des del segle III

D) Comparació dels resultats dels dos períodes a les fonts literaries y a l'Arqueología y intent de reconstrucció Etnològica y Històrica.

IV. L' Etnología de la primera Edat del ferro y dels temps anteriors

A) L' Etnología de la primera Edat del ferro

SENYORS:

Permeteume abans que tot el que vos digui el meu agrahiment per l'honrosa distinció que m'havèu conferit en cridarme a participar de les vostres tasques en aquesta venerable Academia que tant ha contribuit al renaxement dels estudis històrichs a Catalunya y de la qu'han sigut membres quasi tots els qu'han dexat en ells un nom ilustre. Sens dubte, en cridarme, havèu volgut fer un lloch entre vosaltres a la disciplina a que m'he consagrat, de tan gran importancia per a aclarir els trascendentals problemes dels nostres orígens y qu'a la nostra terra es ja conreuada tan brillantment, més aviat que coronar mèrits personals que, d'existir, no seríen suficients per a permetrem sentarme al costat vostre. Tinguèu, emperò, per segur que, petit o gran el seu valor, el meu esforç ha de colaborar activament a les vostres tasques, seguint el camí mostrat per tants mestres preclars que a l'Academia trobaren sempre un encoratjament.

Al mateix temps cal que rendexi un pòstum homenatge a aquell savi jurisconsult, qual lloch m'havèu reservat. Don Guillèm M.ª de Brocà fou una de les figures de més relleu en la nostra Renaxensa, y al venir a substituirlo tinch de trobar en la seva memoria un alt exemple de serietat científica y d'entusiasme pel nostre passat.

Ja a la matexa Academia, en la solemnial sessió necrològica en que s'honorà la memoria de D. Guillèm M.ª de Brocà juntament ab la d'altres memorables patricis, se féu completament el seu elogi y s'estudià, per qui pódía ferho ab més conexement que jo, la seva aportació a la magna obra del estudi y la reconstrucció del llegat jurídich dels temps anteriors.

En la dita sessió'l Sr. Valls Taberner (1) féu ressaltar els mèrits contrets pel Sr. Brocà com a jurisconsult, com a historiador del Dret y com a defensor de la integritat de la nostra doctrina jurídica, tan amenaçada y combatuda, y qu'es una de les més glorioses tradicions del poble català.

En Guillèm M.ª de Brocà no descuydà cap dels aspectes del dit estudi, esmerçant igual energía en recollir els costums vivents a les comarques rurals com en estudiar les antigües fonts documentals y'ls antichs tractadistes, y conseguí donar de la doctrina jurídica peculiar del nostre poble exposicions sistemàtiques de conjunt, tant de les institucions positives en tota la llur complexitat orgànica, com de la llur formació històrica. Axí'ls treballs del Sr. Brocà restaran clàssichs y'l séu nom serà pronunciat ab respecte y agrahiment al costat dels del estol dels nostres juristes tradicionals, per les generacions que vindran.

(1) F. Valls Taberner, *En Guillèm M.ª de Brocà y de Montagut* (21 d'Abril de 1853-23 d'Octubre de 1918), en *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXI, 1921; pàgs. 15 y seg.

ASSAIG DE RECONSTITUCIÓ DE L'ETNOLOGÍA DE CATALUNYA

INTRODUCCIÓ

L'activitat desenrotllada en els últims anys per a la investigació de la nostra Arqueología, qu'ha omplenat moltes de les llacunes qu'abans teníem en el conexement dels nostres períodes prehistòrichs, no sols ha permès sistematisarlos, donant una idea clara del que foren moltes de les cultures que floriren a la Catalunya primitiva y les relacions ab les vehines, sinó que permet ja intentar incorporar aytals conclusions a la historia general de la nostra terra, deduintne conclusions etnològiques que permeten destriar diferents pobles qu'indubtablement són els elements constitutius de l'*etnos* catalana.

Quan trobem una civilisació perfecctament caracterisada y diferenciada de les vehines, qu'evoluciona o s'estén sencia del indici material d'un poble en el sentit històrich de la paraula. Seguint l'evolució de les civilisacions prehisde donarnos els noms dels pobles de Catalunya, es sovint possible enllaçar aquests ab els anteriors, de manera que, algunes voltes, podem suposar que foren els seus predecessors. Al suposar que foren els seus predecessors algunes voltes. Al mateix temps, fins pels períodes dels quals els geògrafs o historiadors antichs citen noms concrets de pobles de Catalunya, el conexement de l'Arqueología, al ensemps que completa les noticies que d'aquells teníem, permet sovint rectificacions importants. Els textos se'ns han trasmès sovint per una tradició fragmentaria o alterada en la qual es di-

fícil a voltes la cronología exacta de cada noticia. A més, el conexement del país fou sovint incomplet, o errors personals y confusions, quan els autors antichs treballaven sense conèxer ells matexos ço que descrivíen sinó per la compilació de fonts anteriors, fan sovint de difícil inteligencia'ls textos. En cambi, les restes que la investigació arqueològica posa de manifest, després de sotsmesos a la comprovació de la llur autenticitat y quan el conexement de les circumstancies de la troballa es suficient per a la determinació y cronología exacta del material, indubtablement donen elements de gran vàlua que tenen l'aventatge de referirse a mólts més períodes y a mólts més territoris que'ls textos y no presentar els problemes qu'aquests últims respecte a la possibilitat de qu'al transmetresens s'hagin pogut alterar.

Cal procedir, en aprofitar les dades arqueològiques per a deduccions etnològiques, ab la natural precaució y no confondre ço qu'es merament una influencia ab ço que representa una manera de ser interior d'una cultura, y formular les conclusions ab les naturals reserves quan el material sigui insuficient o sols se puguin fer deduccions hipotètiques. Axí y tot són moltes les coses que ja podèm considerar com sòlidament adquirides y que cada dia reben una nova confirmació.

Intentar una reunió d'aytals fets y una reconstrucció de l'etnología de Catalunya es ço que's proposa'l present treball, esperant que ab ell plantegèm un problema qual trascendencia es evident, y qu'axí donarèm una base de discussió y un march per a encaxar ulteriors descobriments que comprovin o rectifiquin les nostres deduccions (2).

---

(2) Per a informació sobre'ls problemes arqueològichs a que's fa referencia en les presents pàgines, vegis el nostre treball de conjunt sobre la prehistoria de Catalunya: *Prehistoria catalana* (Barcelona, Enciclopedia catalana, 1919). Vegis, també, el material posterior a la publicació de la *Prehistoria catalana*, axí com gravats del material de les nombroses estacions inèdites en 1919, a la *Crònica del Anuari del Institut d'Estudis Catalans*, VI, 1915-20. Al mateix lloch. Vèginse, també, els articles de sistematisació dels diferents períodes, que completen o restifiquen en qualques casos lo dit a la preh. cat. Aytals articles són els següents: *L'estat actual de la sistematisació del neolítich y eneolítich de Catalunya.* — *Consideracions sobres les estacions neolítiques y eneolítiques del regne de Valencia y Baix Aragó.* — *Consideracions generals sobre'ls sepulcres no megalítichs de Catalunya.* *Consideracions sobre'ls sepulcres megalítichs*

I. Els resultats arqueològichs relacionables ab l' Etnología

A) EL PALEOLÍTICH

a) **Paleolítich inferior.** — Lo poch típich de les troballes catalanes del Paleolítich inferior fa que per a aquest temps no's pugui fer més deducció que la de que Catalunya, com la resta de la península y l'Occident d'Europa, també fou ocupada per la raça de Neanderthal a jutjar per la mandíbula de Banyoles.

b) **El paleolítich superior del N. de Catalunya.** — Com se passa al Paleolítich superior es encara quelcom desconegut, axí com els començos de la nova època, car fins es dubtós que tinguèm estacions orinyacianes.

Des del solutrià sabèm ja, pel contrari, que Catalunya formava part de la gran cultura de tipus europeu que s'estengué, des de França també, per la zona cantàbrica. Axí les poques estacions conegudes del solutrià (Cau de les Goges de S. Julià de Ramis) y del magdalenià (Bora gran d'en Carreres de Serinyà, prescindint de les poch típiques de la Cova de les Goges de Sant Julià de Ramis y de la capa superior del abrich Romani de Capellades) són suficients

---

catalans (en colaboració ab D. Lluís Pericot). — *L'estat del conexement del neolítich y eneolítich a la Península ibèrica.* — *L'estat actual de la sistematisació de la primera Edat del ferro de Catalunya.* — *L'estat actual del conexement de la cultura ibèrica del regne de Valencia.* — *La investigació de la cultura ibèrica del Baix Aragó* (1915-1920). — *L'estat actual del conexement de la cultura ibèrica.* — Vegis, també, per a problemes relacionats amb els Celtes de la segona Edat del ferro y per a la influencia de la llur cultura en altres territoris; Bosch, *Los celtas y la civilización céltica en la Península ibèrica* (*Boletín de la Sociedad Española de Excursiones*, 1921, 4.° trimestre). — Per a qüestions generals d'etnología prehistòrica de la península, vegis Bosch, *Ensayo de una reconstrucción de la etnología prehistórica de la península ibérica*, que s'ha començat de publicar al *Boletín de la Biblioteca Menéndez y Pelayo*, Santander, 1922; p. 11 y seg. y tiratge a part.

De tot ço qu'està comprès en els citats treballs no se'n citarà bibliografía especial.

per a assegurar la pertinença almenys del N. de Catalunya a la dita civilisació (3).

c) **L'art rupestre del S. de Catalunya.**—Però a través de les pintures rupestres de Cogul, Tivissa y Vandellós (4), sabèm que, pel S., Catalunya estava en part ocupara per la civilisació capsiana propia de la resta de la península y d'origen segurament africà. Malgrat no tinguèm més estacions d'aquexa cultura capsiana que la dubtosa propera a la roca de Valencia y la Val del Charco del Agua Amarga d'Alcalacionen íntimament ab les dels territoris més meridionals de la península (La Valltorta, Morella, al N. del regne de Valencia y la Val del Charco del Agua amarga d'Alcanyiç y'l Calapatà de Cretes) que formen l'última branca de la serie que des del S. y SE. de la península s'estén vers el NE., mostren clarament que la dualitat de cultures qu'al paleolítich superior existía a la península també's troba a Catalunya.

d) **Els dos pobles del paleolítich superior català.** — Ab la llur delimitació geogràfica ben clara y la llur personalitat ben diferent acusen dos pobles també distints. El de la cultura de tipus europeu degué ser semblant al de França del paleolítich superior, en el qual, malgrat diferents varietats de tipus antropològichs (*Homo Aurignaciensis* de Combe Capelle, negroidas orinyacians de Grimaldi, tipus solutrians semblants a la raça de Cro-Magnon) sembla que representa'l tipus dominant. El tipus capsià no'l conexem per troballes paleolítiques, però, a deduir pels nombrosos cranis y altres restes esquelètichs dels kiœkkenmœddings portuguesos de Mugem (5), que malgrat pertanyin al epipaleolítich representen una civilisació que continúa directament la del capsià, el nostre poble capsià hauría sigut també una barreja de diferents tipus dolicocèfals y braquicèfals, alguns potser

---

(3) Per al paleolítich català, vegis *Pre. Cat.*, y per a Sant Julià de Ramis, PALLARÉS-WERNERT, *El solutrià de Sant Julià de Ramis* (*Anuari del Inst. d'Est. Catal.*, VI, 1915-20; *Crònica*).

(4) Les noves pintures paleolítiques de Tivissa y Vandellós, descobertes recentment per D. Josep Colominas y D. Lluís Brull, encara inèdites.

(5) Sobre'l poble de Mugem, vegis MENDES CORREA, *Homo* (Lisboa-Porto-Coimbra, Lumen, 1921), p, 170 y seg., que resumeix anteriors treballs del mateix autor.

ab certs caràcters negroides que a poch a poch s'atenuaren y's perderen.

e) El problema del origen del poble de la cultura del N. de Catalunya.—Un problema important hi ha per a resoldre en ço que's refereix al origen del nostre poble de la cultura solutriana y magdaleniana, y es el de si arriba a Catalunya seguint el macís pirenench, en qual cas sería una senzilla extensió del cantàbrich o bé si es una extensió independent del de França arribat pels passos orientals dels Pireneus. Si's té en compte les particularitats de la civilisació del nostre solutrià y magdalenià respecte del cantàbrich, sembla que potser calgui decidirse per l'última hipòtesi. Efectivament: a Catalunya la dita cultura sembla no tenir certs tipuse qu'a la zona cantàbrica abunden (per exemple, les puntes de sàlze ab base còncava de la Cova del Cueto de la Mina d'Asturies) mentre que nosaltres tenim una pila de tipus que s'expliquen molt bé en relació ab França, però que, en general, falten o són excepcionals a la regió cantàbrica (puntes de fulla de llaurer de forma de losange, y pedunculades, puntes de forma de llança ab peduncle ben format. Quelcom semblant cal dir del utillatge del magdalenià: el nostre es, en general, molt pobre, fent l'efecte d'una última extensió decadent de la cultura magdaleniana del S. de França, independent de Cantabria.

B) L'EPIPALEOLÍTICH Y LES CIVILISACIONS SEGÜENTS FINS AL ENEOLÍTICH.

a) L'epipaleolítich y'l temps següent a Catalunya. — Del epipaleolítich, dels començos del neolítich, axí com de la part mitja del neolítich no tenim absolutament cap troballa; però per una part podèm suposar que Catalunya devía ésser necessàriament el lloch de pas dels moviments dels pobles qu'al epipaleolítich, transportaren una derivació de la cultura capsiana vers el N. de França, y per altra part l'art rupestre neolítich (segurament del final del neolítich) y fins eneolítich permet omplir de certa manera la llacuna que suposa l'absença completa de troballes de tan llarg temps.

b) La formació de les cultures neolítiques peninsulars. — Aytal perduració de l'art rupestre la conexèm bastant bé de la resta de la península, y sabèm que cobreix en

general els matexos teritoris qu'ocupa la civilisació capsiana del paleolítich, lligantse, axí que's conexen estacions a la fi del neolítich y al eneolítich, ab les civilisacions que's conexen ab els noms de cultura de les coves (transformada en bona part al eneolítich en la cultura del vas campaniforme) y de cultura megalítica portuguesa, de manera que's pot considerar que'ls pobles que les desenrotllaren foren els successors del poble capsià, cosa que l'antropología confirma en certa manera. Els altres pobles de la península, a les èpoques en qüestió, són el del N. (pirenench) principalment el del país basch, que desenrotlla la cultura anomenada dels megalits pirenaichs, y que sembla una evolució del poble del paleolítich superior del mateix territori, y, al SE. de la península'l poble de la civilisació d'Almería, que sembla un element foraster arribat durant el neolítich des del N. d'Africa. La supervivencia del art rupestre capsià al neolítich no's troba més qu'en relació ab les dues civilisacions que semblen derivades de la capsiana, o sia la de les coves del Centre y la megalítica portuguesa, passant a les altres sols d'una manera atenuada y al ple eneolítich, ab lo qual clarament se comprèn que no són els seus pobles els que produhiren tal art (6).

A Catalunya, quan trobèm novament estacions o altres coses que'ns permeten esbrinar quals fossin els pobles qu'hi vivíen, es ja a la fi del neolítich, durant la serie de les troballes conegudes fins als començos de l'Edat del bronze. Aytals troballes se relacionen notablement ab les dels altres territoris peninsulars y dels resultats generals de la península depèn sovint l'explicació dels fets de Catalunya.

c) La duració del art capsià a Catalunya y la cultura de les coves. — Existeix abans que tot, també a Catalunya, una perduració del art rupestre capsià, en les seves formes més estilisades, per lo tant, de la fi del neolítich o del eneolítich. Avuy les troballes, encara escasses, d'aytal art, són prou típiques, y llur distribució pel territori català prou característica, per a que se'n puguin deduhir certes

---

(6) El problema de la formació de les cultures y pobles neolítichs sobre la base del capsià y del poble cantàbrich del paleolítich, vegis, ab més extensió, el treball nostre citat abans: *Ensayo de una reconstrucción de la etnología prehistórica de la península ibérica.*

conclusions. Tenim a Catalunya un grup molt típich, potser encara del neolítich final, constituit per la cacera estilisada d'un cèrvol que's troba a la matexa roca de Cogull y la bauma de la Font Vilella de Tivissa, ab representacions humanes estilisades. A aquest grup s'hi poden afegir els signes gravats representant homes, encara més esquemàtichs que'ls de Tivissa, del Mas Llort de Tarragona. Aquest grup del S., si bé no està en relació directa ab cap civilisació, se lliga ab les pintures que són continuación de les capsianes a la resta de la península, y per la seva extensió, sobretot en lo que fa referencia a Tivissa y Cogul, es podríen relacionar ab la cultura de les coves del Centre de la península, que també arriba a Catalunya, ahont indubtablement s'estengué en el neolítich per tot el nostre territori comunicantse ab l'anàlega del S. de França (7). Aytal cultura de les coves, com la de la resta de la península, sembla ser produhida pel poble descendent del capsià qu'al epipaleolítich avença a través del territori català vers el S. de França. Les troballes d'aytal civilisació a Catalunya per ara'ns permeten assegurar que degué tenir els seus nuclis més importants en les serres de la provincia de Lleyda al S. del Montsech. Però les coves de Rialp de Ribes y la d'Olopte a la Cerdanya catalana'ns mostren clarament l'ocupació també d'altres comarques catalanes y l'enllaç ab el S. de França. La cova de les Llenes d'Erinyà, encara del

(7) Sobre les noves pintures neolítiques de la Font Vilella (Tivissa) descobertes per D. Jaume Poch, veure E. HERNÁNDEZ PACHECO, *Las pinturas de la Font Vilella* (*Tivisa* (*Boletín de la R. Sociedad Española de Historia Natural,* Madrid, 1921). — A més d'aquest grup d'art rupestre estilisat del S. de Catalunya, hi ha'l del N.E., del Alt Empordà, consistents en estilisacions humanes de dues roques de Campmany, descobertes per D. Ll. M. Vidal y les de la llosa de tapa de la galería coberta d'Espolla, descobertes per nosaltres y D. Lluís Pericot. Sobre les roques de Campmany, vegis VIDAL, *Nota sobre un "menhir" y una "piedra oscilante" con letras ibéricas* (*Memorias de la R. Academia de Ciencias y Artes de Barcelona,* XI, 3.ª época, n.º 13, 1914). Sobre'ls gravats de la galería d'Espolla, vegis BOSCH-PERICOT, *Els sepulcres megalítichs del Alt Empordà* (*Anuari del Inst. d'E. C* VI, 1915-20; Crónica). Aquest grup del N. de Catalunya, emperò, se lliga, no ab la cultura de les coves descendent de la capsiana, sinó ab la dels megalits pirenenchs; essent una influencia, o potser millor dit, supervivencia de la cultura de les coves qu'al neolítich final s'estengué també pel N. de Catalunya, en la del megalits pirenenchs qu'entrà allí al ple eneolítich.

neolítich, permet també comprovar que s'estengué també quelcom al N. del Montsech (8). Que s'estengué també pel S. de Catalunya permeten suposarho les estacions d'art rupestre esmentades, encara que al S. mólt aviat degué tenir lloch l'entrada del poble qu'al SE. d'Espanya desenrotllà la cultura d'Almería.

d) **L'entrada de la cultura y del poble d'Almería a Catalunya.** — Aytal entrada l'acusen els sepulcres no megalítichs catalans qu'arriben a la línia Vilassar-Vich-Puigreig-Solsona pel N., y que pel Oest semblen ficarse a la Segarra y al Urgell, y qual relació ab el poble d'Almería confirma'l material de les estacions entre'l SE. y Catalunya, particularment les del regne de Valencia (coves de la regió d'Albocàcer, moles fortificades de la provincia de Castelló) y del Baix Aragó, que són també extensions del poble d'Almería.

e) **La cultura pirenenca del N. de Catalunya.** — En quant al N. de Catalunya, s'observa que la civilisació dels megalits pirenaichs substitueix a la de les coves en el ple eneolítich, no sols a les comarques properes del Pireneu, sinó també baxant per diferents camins y formant una intersecció ab l'extensió de la cultura d'Almería fins a la línia Montsech-Vilanova de Meyà-Manresa-Barcelona. Els nuclis primitius coneguts de la cultura pirenenca semblen trobarse al NE. de la provincia de Lleyda, des de més amunt del Montsech y'l Pireneu, y al W. de la conca del Segre, territori en el que (almenys des de més amunt d'Erinyà) no sabèm si també hi hagué una civilisació com l'ordinaria de les coves per falta de dades. Els altres territoris de la cultura pirenenca semblen ocupats de la manera següent: avançant pel Segre, la conca de Meyà; baxant des de Sol-

---

(8) Sobre la cova de les Llenes, axí com sobre les altres de Catalunya, vegis J. DE SERRA RÁFOLS, *La colecció L. M. Vidal* (Publicacions del Seminari de Prehistoria de la Universitat de Barcelona, 1921, publicat també al *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 1921), treball en que's rectifica, a consegüencia d'un més acurat estudi del material de la colecció Vidal, la cronología d'alguna cova. — Vegis, també, per a les coves catalanes: A. DEL CASTILLO, *La cerámica incisa de la cultura de las cuevas de la península ibérica y el problema de origen de la especie del vaso campaniforme* (*Anuario de la Universidad de Barcelona*, 1916-22, y tirada a part).

sona (ahont hi té un dels més importants nuclis) pel Cardoner, l'extensió vers Manresa y no sabèm si també la qu'arribà fins a Barcelona; al llarg del Pireneu, l'extensió qu'arribà al cap de Creus. Des de les valls de la Cerdanya, pels camins del Ter probablement, baixà cap a la plana de Vich, y ab aquest grup se lliguen els de les vertents occidentals del Montseny y'l del Gironès y Les Gavarres.

f) **El problema etnológich de les cultures de les coves y d'Almería.** — El problema etnològich de les cultures de les coves y d'Almería a Catalunya semblen prou clars: el poble de la cultura de les coves deriva del capsià, y des del epipaleolítich, o sia des que's produhí l'avenç dels capsians vers França, s'havía estès per la major part de Catalunya, quan pel camí de la costa arriba'l poble de la cultura d'Almería, qu'ocupa el S. del territori català, fins a l'esmentada línia Borges-Solsona-Puigreig-Vich-Vilassar.

g) **El poble pirenench.** — El problema del poble pirenench, malgrat sia fàcil d'imaginar la seva solució, ofereix encara forces punts dubtosos. Sembla un fet que s'estén vers l'E. y'l SE. partint del recó N. de la provincia de Lleyda, axís com la seva íntima relació ab el poble de la civilisació pirenenca de Basconia, però qual sia'l seu origen a Catalunya es encara desconegut. Pel contacte cultural ab el grup basc, axí com per la manera d'estendres, sembla que representa un poble que degué viure al llarg del Pireneu. Potser (com es segurament el cas a Basconia) es una supervivencia del poble del paleolítich superior de tipus francès que'ls moviments del epipaleolítich que portaren el capsià vers el N. arreconaren a les comarques del NW. de la provincia de Lleyda, ahont per la seva part occidental pogué fàcilment relacionarse ab el seu afí del altre extrem del Pireneu, fent l'afinitat de raça que la cultura pirenenca basca s'estengués fàcilment al llarg de tot el macís pirenench. De totes maneres a la periferia de les terres ocupads pels pirenenchs la capa de població qu'aquests representen no degué ser molt densa, puix que, a jutjar pels cranis dels sepulcres de Solsona, ab els possibles elements antropològichs semblants als de la cultura pirenenca basca, se troba una gran barreja de tipus que sembla propia del poble de les coves, en tant qu'es derivat del antich del cap-

sià. Cal esperar el dia en que tots els cranis del nostre neolítich y eneolítich siguin metòdicament estudiats per a veure segurament confirmades per l'antropología les nostres conclusions etnològiques, cosa que'ls primers treballs fets fins a la data ja permeten vesllumar.

C) L'EDAT DEL BRONZE

L'Edat del bronze es, a excepció del seu moment inicial, mólt fosca, tant en ço que fa referencia al conexement de les particularitats de la seva cultura com a la seva etnología, succehint el mateix a la resta de la península.

a) **L'extensió de la cultura argàrica y les supervivencies de cultures anteriors.** — Els començos de la nova edat es caracterisen per la imposició a quasi tota la península de la civilisació que desenrrotlla a la provincia d'Almería aquell poble allí establert des del neolítich, civilisació que conexèm amb el nom d'argàrica. Aytal extensió sembla esborrar les anteriors diferencies culturals, producte de diferents varietats ètniques; però, per qualques supervivencies de dites cultures anteriors, se pot veure que's tracta d'una senzilla influencia y no d'un moviment de pobles. A Catalunya s'observen aytals supervivencies en els sepulcres megalítichs de la comarca de Solsona (Su, Riner, Santa Susagna) y en la terrissa trobada a la mina de coure de Riner, en la qual bona part de les decoracions representen la continuació de la civilisació de les coves del neolítich y eneolítich. En cambi, a la meytat S. de Catalunya fins als llochs qu'abans ocupà la civilisació d'Almería, apareix una cultura argàrica mólt pura; sepulcre del Auritori de Guissona, sepulcre de Terrassa, altre probable sepulcre a Sabadell (9), y cova del Or de Santa Creu d'Olorde.

b) **El predomini de la cultura de les coves a les supervivencies de lse anteriors.** — Sembla com si no sols se pugui observar la supervivencia de les diferents cultures anteriors, malgrat les influencies argàriques, sinó, com si, de les civilisacions anteriors, la que's manifesta més viva es la de les coves. Ja en l'eneolítich comença de reexir als llochs en que

(9) Inèdit.

se n'hi han introduhit d'altres: aquest es el cas de la cova de Can Sant Vicens de Sant Julià de Ramis y de certs sepulcres megalítichs de la comarca d'Espolla, ahont ab el material típich de la cultura pirenenca s'hi troba ceràmica que recorda la de la cultura de les coves; però axò és mólt més visible a la cova de Salamó (Cova fonda), en la qual assistim a una vera barreja de la civilisació d'Almería ab la de les coves. Voldríem suposar que la cultura de les coves, pertanyent al poble potser més nombrós y més arrelat a Catalunya, malgrat al eneolítich veyés mermat considerablement el seu territori pels moviments de les gents d'Almería y dels pirenenchs, acaba tornant a surar sempre, potser perque aytal poble degué absorvir bona part dels elements ètnichs forasters y tornar a poch a poch a esdevenir el característich de la major part de Catalunya.

Això ho veyèm confirmat de certa manera més endavant, a la primera Edat del ferro; temps en el qual al interior de Catalunya trobèm una cultura que conserva una gran tradició que no tenim més remey que considerar derivada de l'antiga civilisació de les coves del neolítich y eneolítich.

c) **L'avançada Edat del bronze.** — De l'avançada Edat del bronze res se pot dir per ara, sinó que, malgrat la manca de troballes, no sembla qu'en ella s'haguessin produhit grans alteracions de l'etnología de Catalunya, de manera qu'als començos de la primera Edat del ferro les coses se trobaven en l'estat dels començos de l'Edat del bronze.

D) LA PRIMERA EDAT DEL FERRO

a) **La civilisació hallstàttica de la costa, procedent de França.** — La primera Edat del ferro ofereix dues civilisacions ben diferents, y qu'indubtablement s'han d'atribuhir a dos pobles diferents. La una ocupa territoris de la costa, des dels passos del Pireneu que conduexen a França fins a les proximitats de Barcelona, estant representada per necròpolis d'incineració en les quals quasi bé l'únicc material conegut es la ceràmica, que té formes y ornaments que clarament se relacionen ab els de la civilisació hallstàttica del S. de França y remotament ab els dels primers períodes de la mateixa cultura de l'Occident d'Alemanya. La civilisació

a que'ns referim a Catalunya comença vers el 900 o 800 a. de J. C., assolint la seva plenitut vers el 700 (necròpolis de Terrassa), decayent al seu últim període (entre 650 y 500; necròpolis d'Anglés y de Gibrella).

b) **La civilisació indígena arcaisant del interior.** — Contrastant ab la civilisació de la costa trobèm a les comarques del interior una civilisació ben diferent, que sols esporàdicament reb qualques influencies de la hallstàttica de la costa y que, pel contrari, representa una tradició indígena que deu arrencar de la cultura de les coves del neolítich y eneolítich, podentse inclús confondre'ls productes d'abdues y essent lo característich d'ella com ho fou de la cultura de les coves abans, la ceràmica ab decoracions en relleu. Aytal cultura està representada per la balma del Segre (Vilaplana) y pel poblat de Marlés, axís com pel sepulcre del Turó de les Mentides de Vich.

c) **Els problemes etnológichs de la primera Edat del ferro y les cultures d'aquesta.** — Mentre en la cultura del interior hi veyèm la continuació del anterior del neolítich haventse imposat a totes les diferents cultures que llavors arribaren fins ací la de les coves, que desenrotllava'l poble que degué constituhir la massa principal de la població, almenys al N. y centre de Catalunya, en la civilisació hallstàttica de la costa hi veyèm l'entrada d'un nou poble procedent del S. de França. A través d'aytal cultura de la costa s'expliquen potser certes vagues influencies hallstàttiques qu'arriben fins la provincia d'Almería, axí com diferents supervivencies qu'en les formes de la ceràmica de la segona Edat del ferro en el Baix Aragó y en el regne de Valencia es troben acusant un sediment hallstàttich mólt intens: si'ls pobles de la penísula, com sembla des del eneolítich, no's mogueren, en entrar a la costa de Catalunya un poble que portà la civilisació hallstàttica es lògich qu'exercís certes influencies en les cultures vehines y, essent la immediata pel S. la desenrotllada pel poble d'Almería, fins a aquest últim territori arribà la influencia hallstàttica.

A la fi de la primera Edat del ferro semblen haver tingut lloch cambis importants de la població de la costa del E. y SE. d'Espanya que conexèm pels textos que ja llavors ens comencen de permetre designar ab noms histò-

richs els habitants de la península, almenys de la seva zona litoral. D'aytals pobles històrichs, en relació ab les cultures corresponents, en tractarèm aviat.

E) LA SEGONA EDAT DEL FERRO

a) **Les cultures del primer període** (segles V-IV). — El contrast entre la costa y l'interior continúa existint a la segona Edat del ferro. Llavors, la del interior, coneguda sobretot a la comarca de Solsona capa inferior del poblat del Castellvell de Solsona y poblat d'Anseresa d'Olius) segueix representant una cultura de derivació indígena que fàcilment podèm suposarla continuació de l'esmentada de la primera Edat del ferro (que a la seva vegada està emparentada ab l'antiga de les coves). La cultura de la costa, en lloch de rebre la seva orientació des de França com abans, la reb des del SE. de la panínsula, ahont ara s'ha format la civilisació anomenada ibèrica, que a poch a poch s'introdueix per tota la costa valenciana, pel Baix Aragó y per Catalunya, malgrat a cada un d'aquexos territoris s'observi al començament l'existencia d'una cultura d'uns tipus mólt més primitius, en la qual, sobre una base representada per la terrissa ab decoracions en relleu de tradició eneolítica, hi ha certes formes derivades de les hallstàttiques de la primera Edat del ferro y altres que són el fruit de la influencia de les grans cultures contemporanies, la post hallstàttica dels Celtes del Centre d'Espanya y la ibèrica del SE.

b) **Les cultures del segon període** (fi del segle IV-III). — Vers la fi del segle IV, y sobretot vers el III, aytal estat de coses varia. Llavors trobèm al Urgell y al Baix Aragó, seguint per la part muntanyosa de la provincia de Castelló y per la de Valencia, una cultura ibèrica en certa manera rica que continúa les tradicions de la del SE. del període anterior.

En cambi, a la costa catalana y, des d'ella, estenentse per la muntanya (comarca de Solsona: capa superior del Castellvell), ahont abans hi hagué la civilisació del interior, axí com per la planura propera a la costa de la provincia de Castelló fins al nivell de la Serra d'Almenara, trobèm una cultura (tipus Puig Castellar) qu'en general s'assembla a

la ibèrica del Urgell, del Baix Aragó y de Valencia, però qu'es mólt més pobra y sobretot apenes si té la ceràmica pintada que tant floreix a les altres terres esmentades. Aytal estat de coses es el que troba la conquista romana.

Un fenòmen ahillat es el de la necròpolis de Perelada, ab una civilisació posthallstàttica que sembla derivada de la del interior del S. de França y que no sembla haver tingut conseqüencies culturals a Catalunya.

II. Els pobles de Catalunya, segons les fonts literaries (10)

A) LES FONTS DES DEL SEGLE V AL IV

a) **El Periple.** — El text més antich referent a Catalunya es sens dubte'l Periple grec del segle VI que s'ha conservat a través de l'*Ora maritima* d'Avienus. Les seves dades, malgrat les interpolacions y les amplificacions retòriques que desfiguren l'antich text, són d'una gran vàlua y al mateix temps oferexen un quadre precís de l'etnología catalana del segle VI.

El Periple (11), des d'un lloch que cal situar en les proximitats de la desembocadura del Xúquer, parla d'un poble que anomena Iber. Més al S., viuen els anomenats Gimnetes, que poden situarse en la regió montanyosa que separa les planures de Valencia y Alacant. Encara més al S. viuen els Mastiens, qu'en certa manera s'inclouen dintre del gran poble dels Tartessis, qu'al Periple no hi ha cap rahó per

(10) La base més ferma per al estudi dels textos referents a la península són els diferents treballs de SCHULTEN: *Numantia*, I (Munich, Bruckmann, 1914), *Hispania* (Pauly-Wissowa, *Realencyclopâdie* y trad. castellana de Bosch-Artigas, ab correccions y adicions del autor, Barcelona, 1920). Sobre'l Periple base d'Avienus, vegis l'estudi de SCHULTEN al primer fascicle de les *Fontes Hispaniae Antiquae* publicades per SCHULTEN-BOSCH (Barcelona-Berlín, 1922).

Un primer estudi sobre'l Periple'l dóna Schulten al article recentment publicat a la revista *Spanien. Zeitschrift für Auslandskunde* d'Hamburg (1921, p. 97 y seg.): *Avienus. Eine Beschreibung der spanischen Küste aus dem VI Jahrhundert u Chr.*

(11) *Ora maritima* (ed. SCHULTEN al primer I fascicle de les *Fontes Hispaniae antiquae*), vv. 464-567; als 612-614 el límit dels Ibers contra'ls Ligurs de França.

a confondre ab els Ibers. Dels Ibers no se'n citen tribus parcials, sinó que's donen com una unitat ètnica. En començar a parlar d'ells se diu també qu'estengueren la llur dominació fins al Pireneu, y abans d'arribarhi se tornen a anomenar, dexant entendre que dominaren als Ausoceretes y als Ceretes; però, en descriure la costa del S. de França, torna a parlarse d'Ibers y's diu que'l riu Oranus (Lez, prop de Montpeller) els separava dels Ligurs.

Per altra part, des d'un cert nivell de la costa catalana, més amunt del port de Barcelona y en tot cas abans d'arribar al cap Bagur (cap Celebàntich), viuen els Indigetes (12) qu'arriben fins ahont, després del golf de Roses (litoral Indigeta, segons el mateix Periple) y començant a les montanyes del cap de Creus y seguint pel Rosselló, viuen els Sordons, quals vehins, des de Narbona, són els Elísices, tribu després de la qual ja no se'n cita d'altre fins arribar al Oranus, ahont aprenèm qu'allí'ls Ibers confinaven ab els Ligurs. Al nivell del golf de Roses, y vers l'interior se diu qu'hi viuen els Ausoceretes y Ceretes, afegint que baix aquexos noms se comprenen "ara" (cal entendre al temps del Periple) dues tribus dels Ibers.

b) Hecateu. — El següent text referent a Catalunya es Hecateu, vers la fi del segle VI (13). Hecateu concorda en general ab el Periple en quant a les línies generals de l'etnología de la península, però ofereix certes diferencies, afegint als noms de pobles del Periple qualques altres y qualificantlos ab predicats que donen idea de la pertenencia de determinades tribus a grans conjunts ètnichs, ço es, de que'ls grechs en el seu temps els consideraven d'aytal manera. Hecateu cita'ls pobles del S. d'Espanya, sense confondrels, ni adjuntarhi cap predicat que'ls agrupi en unitats ètniques més grans, entre ells els Tartessis y'ls Mastiens, però en arribar a certes tribus qu'hem de localisar a Valencia y Catalunya sempre diu, "tribu ibèrica" o "tribu dels Ibers", o bé afegeix després del nom de la tribu la paraula "Ibers". Axò succeeix en parlar dels Esdetes, o sia'ls que més endavant s'anomenen Edetans, dels Ilaraugates (nom que

(12) *Ora mar.*, vv. 520-525.

(13) *Font Hisp. Ant.*, fasc. I, reproduhint el text de JACOBY ab comentaris de SCHULTEN.

coincideix ab el dels Ilergetes) y ab els Misgetes. Els fragments d'Hecateu conservats no contenen més noms de tribus que puguin relacionarse ab Catalunya, axí com malhauradament no donen més dades per a la localització de dits Esdetes, Ilaraugates y Misgetes, però sí cal retenir el fet de que, en primer lloch, dèu tractarse de tribus de la costa, car Hecateu, com el Periple conservat per Avienus, no descriu més que les coses properes a la costa, y, en segon lloch, que dites tribus formen part del poble dels Ibers, ço que les distingeix de les altres tribus del S. d'Espanya que s'anomenen ahillades y sense agruparles en un conjunt ètnich major.

c) **Les fonts dels segles V-IV.** — Les següents fonts són Esquil (14) y Herodot (15), encara que no localisen exactament les llurs noticies, limitantse Esquil a dir que'l Roine es un riu d'Iberia, ab lo que fa arribar els Ibers fins més enllà dels Pireneus y fins més amunt de ço qu'era llur límit al Periple. Herodot, en esmentar les grans regions del Mediterrani occidental, parla dels Tirrens (Etruscos) d'Iberia y dels Tartessis. Herodot, donchs, concedeix als Ibers una personalitat ben marcada enfront dels Tartessis que lo mateix que als textos anteriors d'Hecateu y del Periple, no's confonen ab els Ibers. En realitat, Herodot probablement no fa altra cosa que repetirnos noticies preses d'Hecateu, car no havent Herodot estudiat per sí mateix l'Occident del Mediterrani, utilisà'l text d'aquell com a font principal.

Hem de passar al segle IV per a trobar noves referencies als pobles de Catalunya, però entretant aprenèm per un text que's refereix a altres terres de la península: Herodor (16), que'l concepte d'Ibers ja no's limita als habitants de la meytat superior de la costa del E. d'Espanya com al Periple, a Hecateu y a Herodot, sinó que també'ls pobles del S. d'Andalusía's consideren ibèrichs. Axò pot voler dir que'ls grechs es donaren compte de que'ls pobles que comprengueren des d'ara ab aquell nom oferíen certes semblances que llegitimessin la constitució ab ells d'un gran agru-

---

(14) *Esquil*, fragm. 73.
(15) *Herodot*, I, 163.
(16) *Herodor* (*Fragmenta Historicorum Graecorum*, II, 27), frag. 20.

pament ètnich, o bé senzillament que'l nom dels Ibers passa a ser el símbol dels pobles peninsulars, fossin realment parents o no.

Al segle IV, el Pseudo-Escilax (17) ens parla de la costa del S. de França dient qu'allí hi viuen Ligurs barrejats ab Ibers. Axò recorda ço qu'observàbem al Periple y a Hecateu. Al primer, ab la menció dels Ibers al S. de França, malgrat s'acabessin d'esmentar pobles com els Sordons y'ls Elísices, que, per altra part, sabèm qu'eren considerats com a Ligurs. Hecateu, parlant d'una tribu dels Ibers anomenada Misgetes, que s'està temptat de creure que té'l sentit de ser els Ibers qu'han dominat certes tribus d'altre naturalesa barrejantse ab elles, en qual cas tindríem lo mateix del Pseudo-Escilax.

B) LES FONTS POSTERIORS AL SEGLE IV

A part de petites noticies que res de particular afegexen a les dels altres autors, se pot dir que per a tornar a tenir noticies abundants dels pobles de Catalunya ja hem de passar als autors de l'època romana. De llavors són els textos d'Estrabó, de Livius, de Plini, de Tolomeu y a més les noticies dels itineraris. Els tres primers autors, emperò, utilisen sovint noticies més antigues, a voltes contemporanies del temps de les primeres conquistes romanes a la península, com els analistes romans, Cató, etc. En realitat, se fa a voltes difícil saber el cas que s'ha de fer de les noticies que transcriuen, perquè's veu clar que sovint poden haver utilisat fonts de diferents temps, barrejantles. D'aquí nexen confusions, ço que s'observa molt, sobretot, en Estrabó.

a) **Estrabó.** — Estrabó (18) dóna una descripció molt particular de Catalunya. Sembla que vol fer arribar els Edetans fins més ençà del Ebre, y que la major part de la costa al N. del Ebre l'ocupen segons ell els Indigetes, que diu que estan dividits en quatre parts. Cita diferents ciutats, entre elles Tortosa (Dertosa) y Tarragona (Tarraco), y sense que'ls delimiti exactament ni expliqui la relació que puguin.

---

(17) *Ps. Escil-lax*, cap. 2 (*Geographi Graeci Minores*, I).
(18) Llibre III, cap. 4.

tenir ab altres tribus, parla dels Leetans y del Lartolayetes (aquests últims no citats per cap altra font, però que semblen una subdivisió dels Leetans o Layetans localisats per altres fonts, com veurèm). També parla dels Ilergetes, als que pertanyíen Ilerda y Osca, y que s'esteníen per una gran part de la conca del Ebre, axí com dels Cerretans a les comarques pirenenques.

b) **Plini.** — Plini (19) parla dels Ilercavons, més al N. dels Edetans, després de Sagunt, y essent la primera cosa que d'ells se cita'l riu Uduba (en còdex Udiva): d'ells se citen, a més, el riu Iberus y Dertosa. Seguexen els Cerretans, ab Tarraco y'ls Ilergetes al interior. Des del Rubricatum (Llobregat) se citen els Leetans y'ls Indigetes. Al interior se parla dels Ausetans, del "Fitani" (no citats a cap més font y de nom que sembla corrupte), els Lacetans y'ls Cerretans. Una delimitació més exacta d'aquexes tribus no's tro en Plini, malgrat se citin, a més, nombroses ciutats, que sovint se citen sense ordre. Per fi, una altra noticia que sols surt en Plini, es la presencia d'uns "Surdaons", que semblen agruparse ab els Ilergetes y que viuen junt al riu Segre (Sicoris).

c) **Livi.** — Livi (20), en relatar les campanyes dels romans, parla de quasi totes les tribus de Catalunya: Ilercaons, Cossetans, Ilergetes, Lacetans, Laeetans, Ausetans, Cerretans, Indigetes. A més, parla dels Bergistans, al alt Llobregat, que degué ser la gent de Berga, anomenats Bargusis en els documents antichs com també en Polibi (21) y en altres llochs, y que s'han prés sovint com una subdivisió dels Lacetans.

d) **Tolomeu.** — Tolomeu (22) permet, en general, localisar bastant bé les seves tribus, y es en general molt exacte. Els vehins dels Ilercaons són els Edetans, lo mateix

---

(19) Edició Detlefsen (Berlín, Weidmann, 1866), III, 3 (pàgines 133-134).

(20) Vegis les cites de LIVI, recollides a Othmer, *Les tribus de la Hispania tarraconensis en temps dels romans* (trad. per P. BARNILS al *Boletín de la R. Academia de Buenas Letras*, XI, 1911; p. 325 y seg.) Se citarà: *Othmer.*

(21) III, 36.

(22) Edició de K. Müller a la Colecció Didot, II, 6, 16-19, i II, 6, 67, 72.

qu'a les altres fonts, y sembla que'l límit cal cercarlo al N. del Palancia y de Sagunt. El primer lloch citat dels Ilercaons es el cap Tenebri, ab el port Tenebri, que malhauradament no cita cap més altra font, però qu'en tot cas es més al N. del Palancia: Schulten (23) el suposa, sense afirmarho ni fonamentarho, el cap de la Nau, y que podría ser el cap Oropesa ab una cala immediata. Entre altres de llurs ciutats de situació desconeguda, se citen Sigarra (que's pot comparar ab el riu Segarra a la provincia de Castelló, prop del qual se pot localisar), el riu Iberus, Dertosa. Els Cossetans, ab les ciutats de Tarraco y Subur. Els que seguexen a la costa són els Layetans (Laeetans d'altres), ab Barcino (Barcelona), el riu Rubricatum (Llobregat), la ciutat de Rubricata, Betulo, el cap "Lunarion" (de difícil localisació, potser el mont Matas o'l cap Ocata) (24), Iluro, Blanda. Dels Indigetes que seguexen, se cita'l Sambroca (Ter), Empuries, el riu Clodianus (Fluvià), Rode (Roses), el santuari d'Afrodita (el santuari de la Venus pirenaica al cap oriental del Pireneu, citat a varies fonts) y, al interior, Deciana y Iuncaria. De les tribus interiors se citen abans que tots els Ilergetes ab nombroses ciutats, entre elles també Ilerda y Osca. Els Ceretans ab Iulia Libica. Els Ausetans ab Ausa y Gerunda, a més d'Aigües calentes ("Ὕδατα Θερμά = "Aquae calidae") y Bècula. Després dels Ausetans, se citen dues tribus que'han donat lloch a discusions : els Castellans (potser a La Garrotxa, després el comtat de Besaú) no anomenats per cap altra font y que tenen les ciutats de Sebendunum, Bassi, Egossa y Beseda, de difícil localisació y'ls Yacetans, quals ciutats, en quan se poden localisar, coincidexen ab les dels Lacetans d'altres fonts: Yesa, Udura, Ascerris, Setelsis, Telobis, Ceresos, Bacasis, Iessos, Anabis, Kinna. Fundantse en Tolomeu alguns, particularment Hübner, han volgut admetre'ls Yacetans a Catalunya y fer subs-

---

(23) *Hispania* (trad. castellana; Barcelona, 1920), p. 39.

(24) Es impossible localisar el cap Lunari al cap de Sant Telm de S. Feliu de Guíxols, ni als caps Sant Sebastià o Bagur (com féu Schulten a *Hispania*, trad. cast., p. 38 y correccions), car se cita entre Betulo (Badalona) y Iluro (Mataró), abdós ciutats anteriors a Blanda (Blanes). Deventse cercar abans de Mataró y després de Badalona, no hi ha més solució que cercarlo vers el petit de Mongat (com algú ho ha fet).

tituir els Lacetans per ells. Othmer té rahó quan creu qu'axò es errat y que tot se deu a una confusió de Tolomeu, qui, ocupant els Yacetans la regió montanyosa immediata vers l'occident (per Jaca), corregué'l seu nom a la regió equivalent de Catalunya (25).

De tot lo dit, se'n dedueix que'ls autors tardans, malgrat les llurs imprecisions en qualques casos y certes petites diferencies, donen en general el mateix quadre etnològich de Catalunya. Aquest quadre's precisa encara més ab els itineraris qu'acaben d'ajudar a identificar les ciutats esmentades pels autors, qual estudi ja queda fòra del present treball.

III. L'Etnología de Catalunya des del segle VI (a. de J. C.)

Després de revisar objectivament ço que diuen les fonts literaries, y conexent els resultats de la investigació arqueològica, convé ara comparar els resultats d'abdós grups de fonts intentant una reconstrucció, abans que tot per als períodes de que tenim a la vegada restes y textos (26).

---

(25) Othmer, p. 341-342, sobre la confusió dels Lacetans ab els Yacetans. Vegis la identificació dels Castellans ab els Bargusis a Othmer, p. 345. La veritable posició dels Castellans a la Garrotxa la fomentarèm més endavant.

(26) Diferents vegades s'ha intentat posar en clar els pobles preromans de Catallunya. Dels treballs en qüestió, molts dels quals, per estar fets en un temps en el qu'encara hi havíen pochs elements de judici, han perdut per complet la llur actualitat, citarèm els de CORTÉS SANPERE Y MIQUEL, el P. LLANAS, RUBIÓ DE LA SERNA, PELLA Y FORGAS (*Historia del Ampurdàn*), HUBNER a *La Arqueología de España* (Barcelona, 1888), y a altres articles dels que pot veures la cita en OTHMER, BOTET Y SISÓ (discurs d'entrada a l'Aacademia de Bones Lletres y contestació de PELLA y FORGAS), CARRERAS CANDI (*Descripció histórica política y social*, p. 781 y seg. del volum general de la *Geografía de Catalunya*, publicada sota la direcció de CARRERAS CANDI, Barcelona, Martín, sense data). SCHULTEN, *Hispania* (traducció castellana, Barcelona, 1920, etc., y sobretot el treball citat d'OTHMER. Vegis, també, per a la localisació de ciutats y per als itineraris, el Discurs d'entrada de E. Saavedra a la Academia de la Historia (Madrid, Fontanet, 1911, 2.ª edició), ab la contestació d'A. FERNÁNDEZ GUERRA, contenint un apèndix ab els textos dels itineraris y un índex alfabètich de les mansions, ab explicació a cada nom. Pels Itineraris veure sobretot l'obra de K. MILLER, *Itineraria romana. Rômische Reisewege and der Hand der Tabula Peutingeriana* (Stutgart Strecker und Schrôder, 1916).

A) LA RECONSTRUCCIÓ SEGONS LES FONTS LITERARIES: ELS SEGLES VI-IV

a) Els pobles citats per les fonts: els ibèrichs y'ls no ibèrichs. — Els textos referents a Catalunya's poden, en general, agrupar en dos períodes: el primer dels segles VI-IV, y'l segon que comprèn els temps posteriors.

S'observa en els primers, que no sols se limiten a citar pobles de la costa, sinó qu'en aquesta hi ha qualques diferencies respecte dels textos posteriors, que naturalment són més complets y que descriuen també l'interior, sobretot a partir de la conquista romana. Al primer període s'obté'l següent resultat, en el que's pot dir que tots concorden:

I) Després dels Edetans del regne de Valencia, qual límit vers el N. encara ningú esmenta, seguexen els Ilergetes, essent abdós pobles els que més categòricament se consideren com a Ibers y qu'en el Periple's citen indiferenciats, ço que pot voler dir que, donada la relació que al Periple's mostra entre'ls grechs y aytals tribus, cosa que fa suposar que les conexía bé, la no diferenciació sembla implicar una diferencia poch essencial entre abdós tribus. Axí resulta que'l grup Edetans-Ilergetes constituex un nucli ibèrich ben definit y a la vegada mólt homogeni.

II) Altres pobles qu'específicament es digui que són Ibers, a aquest primer període no'ls tenim més qu'en els Misgetes d'Hecateu, nom qu'equival al dels Ligurs barrejats ab els Ibers del Pseudo-Escílax qu'aquest autor localisa al S. de França (27). Fòra d'ells no's diu que cap altra tribu sigui ibèrica de naturalesa; tan sols en qualques altres casos, y d'una manera ben confusa, se parla d'una ocupació ibèrica o d'un domini polítich, unes vegades esmentant el territori ahont s'assenta (el Periple, en dir que'ls Ibers estengueren llur domini fins al Pireneu) però sense referirse als pobles sobre'ls quals s'exerceix, altres dexant entendre que determinades tribus estan sota'l domini dels Ibers, però

---

(27) Una explicació semblant dels Misgetes fou donada abans ja per CARRERAS CANDI (*Descripció pol. hist.*, etc., volum general de la *Geografía de Catalunya*, p. 781), i per nosaltres comparant els d'Hecateu ab els dels Pseudo-Escílax (*Prehistoria catalana*, p. 226). SCHULTEN l'ha admesa al comentari d'HECATEU de les *Fontes Hispaniae Antiquae*, primer fascicle.

de manera que's pot entendre qu'elles matexes no ho són: taxativament se diu dels Ceretes y Ausoceretes al Periple, y a la matexa font se pot entendre dels Indigetes, puix que si bé may se'ls diu clarament Ibers, l'haver dit qu'aquests estengueren llur domini fins al Pireneu y localisarse clarament els Indigetes fins allí queden compresos en la zona dominada pels Ibers.

Tenim, donchs, uns pobles clarament ibèrichs (Edetans, almenys en gran part de fòra de Catalunya, y Ilergetes ja dintre de Catalunya) y altres que, o són barrejats (Misgetes d'Hecateu) o semblen sols dominats políticament: Indigetes, Ceretes, Ausoceretes del Periple (28).

---

(28) SCHULTEN (Prolegomena del primer fascicle de les *Fontes Hispaniae antiquae*) considera ja als Ceretes y Ausoceretes com a no ibèrichs (ligurs), admetent també la presencia dels Ausetans al temps del Periple, ja que considera als Ausoceretes com a barrejats ab ells (comentari al v. 540-552 de l'*Ora marítima,* al lloch citat). En cambi, per als Indigetes, SCHULTEN no fa cap distinció entre ells y les altres tribus ibèriques, incluintlos entre aquests.

Cal insistir, aquí, en aquesta possibilitat de qu'ls darrers no siguin ibèrichs. Malhauradament tenim poques fonts que parlin d'axò, però sortosament el Periple es prou explícit. En realitat, les paraules qu'aplica als Ceretes y Ausoceretes semblen voler dir que no eren ibèrichs, car diu *nunc pari sub nomine gens est Hiberum* (vv. 551-552), ço que sembla voler dir que pertanyen als Ibers en el moment d'escriures el Periple, però qu'abans no eren d'aquests. Aquest es el mateix cas del domini ibèrich fins al Pireneu, que sols s'esmenta ab les paraules *Hiberi in usque Pyrenae ingum ius protulere* (vv. 472-473). Si no's tractés d'un mer domini polítich, sinó d'una vera ocupació per un poble netament ibèrich, se diría quelcom que signifiqués habitar o's diría que'ls Ibers s'estenen fins allí, o bé fins se diría, com ho fa després HECATEU ab els Ilergetes y'ls Edetans, qu'aytals pobles són una tribu ibèrica, sense fer la distinció d'ara o abans. Però encara hi ha més indicis de que l'extensió dels Ibers fins al Pireneu tingué el mateix caràcter que la seva extensió per l'altra part, ço es, d'una mera dominació política o tot lo més una barreja que no aconseguí esborrar els pobles anteriors: es la manera com se descriuen els Indigetes. En general, al tractar dels Ibers se'n parla com d'un poble agricultor, rich, ab el qu'existexen freqüents relacions de comerç y que fa l'efecte d'un poble que'ls grechs consideren com a civilisat. En cambi, quan se parla dels pobles vehins dels Ibers, que no tenen relacions ab els grechs y que probablement són de diferent naturalesa y fins enemics dels Ibers, s'insisteix en la llur pobresa y barbarie; axò succeeix en parlar dels Beribraces de la regió montanyosa al Occident de la plana de Valencia:

> "Berybraces illic, gens agrestis et ferox,
> pecorum frequentis inter errabat greges
> hic lacte semet atque pingui caseo
> praedure alentes proferebant spiritum
> vicem ad ferarum."

b) La situació dels Indigetes. — Suposant, donchs, qu'Indigetes, Ceretes y Ausoceretes no siguin Ibers típichs, sinó tan sols iberisats políticament, o tot lo més barrejats ab elements ibèrichs de poca densitat, se pot intentar llur situació. Mentre que per als Ilergetes (lo mateix que per als Edetans) no tenim dades precises y sols per tanteig els podèm situar en la costa de Valencia y del S. de Catalunya, per als Indigetes es possible una delimitació més exacte. El Periple comença a parlar d'ells després d'haver esmentat el port de Barcelona. Després se parla del cap Celebàntich (Bagur), de la ciutat de Cipsela (al N. del cap Bagur), d'un gran port (l'antiga desembocadura del Ter més al S. de Torroella), y la costa Indicètica qu'es curva cap endintre de la terra fins a arribar al Pireneu, en la qual sobresurt el mont Malodes (Montgrí), y davant de la qual hi ha'ls esculls que protegexen un port (les illes Medes y L'Estartit). Citant-se'ls Indigetes entre Barcelona y'l cap Bagur, cal situar

---

Comparis aytal descripció ab la dels Indigetes:

523 "post Indigetes asperi se proferunt,
gens ista dura, gens ferox venatibus
lustrisque inhaerens..."

A més, resalta la diferencia entre'ls Indigetes y'ls Ibers en el fet de que dels Ibers citen nombroses ciutats ab les que's relacionen, parlant de llur comerç y de llur riquesa, mentre que les rares vegades que se citen ciutats dels Indigetes: Cipsela y Barcelona, no's diu qu'hi hagin relacions ab elles, y pot ser molt bé qu'axò s'expliqui en el sentit de que lo únich que interessava als grechs d'elles era'l port.

Ab tot lo dit referent al Indigetes, està d'acord la descripció que d'ells ens fan altres fonts (Estrabó compilant a Polibi, Livi compilant a Cató) en parlar d'Empuries y de les relacions dels grechs ab els Indigetes y ab la població ibèrica situada prop de la grega. (Estrabó, III, 4, 8; Livi, XXXIV, 9).

Es indubtable, donchs, que les fonts descriuen als Indigetes com molt diferents dels pobles ibèrichs típichs. Fins se pot sospitar que la fundació d'Empuries no's degué, de moment, a necessitats comercials, sinó a la de tenir un refugi per a les naus que, en passar el cap de Creus, se veyen sovint flagellades per la tramontana. Cóm els grechs cercaven els ports en aquexes costes, ens ho diu el mateix Periple en alabar el port de Barcelona: "*nam pandit illic tuta portus brachia*" (v. 521). En la cita de Barcelona y la descripció que l'acompanya, es indubtable qu'hi ha ornaments retòrichs deguts a Avienus (v. el comentari de Schulten al primer fascicle de les *Fontes Hisp. Ant.*), però la cita del port prové en tot cas del Periple, fins si'l nom de la ciutat fos també interpolat.

llur límit meridional més al N. de Barcelona, però, en tot cas, més avall del cap Bagur. El problema consisteix en saber si s'estenien gaire avall y si a les comarques interiors, en particular al Vallès, s'hi trobaven ells o bé si s'hi poden postular altres gents, com les que a les fonts ulteriors s'anomenen Layetans.

c) **Els Ceretes, els Ausoceretes y'ls Ausetans.** — En quant als altres dos pobles del N. de Catalunya citats al Periple: els Ceretes y els Ausoceretes, segons el text viuen vers l'interior, al nivell del golf de Roses, car se citen en anomenar l'Anystus (Muga). Els Ceretes no sembla difícil identificarlos ab els que després s'anomenen Ceretans de la Cerdanya; els Ausoceretes, segons Schulten, són Ceretes barrejats ab Ausetans; axò es versemblant y en aytal cas demostraría també la presencia d'Ausetans a Catalunya ja al temps del Periple. L'arrel Auso- al nom d'Ausoceretes sembla llegitimar aytal hipòtesi.

Respecte de llur localisació, cal dir encara que, citantse al Periple des de la platja del golf de Roses, y deguentse suposar entre'lsCeretes y'ls Ausetans, per una banda no llunyana de la plana de l'Empordà, la llur situació no pot cercarse més al S. de les montanyes que limiten dita plana (montanyes de Sant Julià de Ramis), ahont hi degueren haver els veritables Ausetans. No queda sinó cercarlos a la Garrotxa, vers Besalú y Olot.

De l'alta montanya catalana es lógich qu'aquestes fonts antigues no'n diguin res, ja que'ls grechs dels segles VI-IV no degueren conèxer més que la costa y lo molt relacionat ab ella, ab molt més motiu si les tribus qu'hi vivíen no eren gayre accessibles.

d) **La situació dels Ilergetes.**—Tenint en compte aquesta última consideració, podèm acabar de localisar els Ilergetes. Tenint en compte les circumstancies més conegudes de l'època més pròxima a la dominació romana, se pensa ab Lleyda y se'ls imagina lluny de la costa. Sols els seus pròxims parents, els Ilercavons, viuen llavors per la comarca de Tortosa; però més amunt del coll Balaguer, com veurèm en comentant les fonts més tardanes, hi ha un poble diferent dels Ilergetes: el dels Cossetans. Però, si prescindim dels textos y de les circumstancies posteriors, y'ns atenèm sols a les fonts antigues, no tenim més remey que suposarlos un temps ocu-

pant la costa del S. de Catalunya, potser ja des de les costes de Garraf.

El Periple ja hem vist que no distingeix tribus en els Ibers més típichs, però sens dubte comprèn entre les seves ciutats: Tiriques (Tortosa, segons Schulten), el mercat del Ebre, y les altres que's citen fins arribar al port de Barcelona, o sien Lebedoncia (per l'Hospitalet?), Salauris (prop de Salou) y Calípolis (Tarragona?) (29). Si després Hecateu parla de dues tribus dels Ibers típichs: Edetans y Ilergetes, sembla que no hi ha cap rahó per a situarlos fòra del territori dels Ibers, indiferenciats del Periple, car es lògich suposar que'l conexement que podía tenir Hecateu de Catalunya no podía ser gaire diferent del del autor del Periple y sols més intens; però, ab seguretat, l'interior fou tan poch conegut d'Hecateu com de la font de l'*Ora maritima*. Axí'ls Ilergetes no's poden cercar més que prop de la costa ben coneguda llavors, y aquesta no es altra que la costa

(29) El nom de Tarraco al v. 519 de l'*Ora maritima* fa tot l'efectet d'una interpolació, y lo que s'espera que's digui d'ella ja ho ha dit de Callípolis. A més, en el lloch entre Salou (en quals proximitats degué estar Salauris, que's cita abans de Callípolis) y Tarraco, no hi ha espai per a una ciutat de la importancia de Callípolis, ni es probable que tan aprop hi haguessin dues ciutats tan principals com Callípolis y Tarraco. La situació de Callípolis, banyada a abdós costats pel mar (o per la marisma, com diu'l text d'AVIENUS), correspon mólt bé a Tarragona, ahont els aluvions del Francolí han omplenat molt el territori proper al port y a la part nova de la ciutat. Schulten considera la descripció de les muralles com interpolada: es probable qu'AVIENUS l'ha adornada com de costum ab flors retòriques; però fa l'efecte de que al Periple's devíen esmentarse les muralles de manera semblant a ço que succeheix en parlar de Mastía (Cartagena) (v. 450-452), ahont (sense que SCHULTEN ho consideri interpolat) es parla també de les muralles. Aytal descripció es pot comparar també ab la menció de les muralles de Tartessos y de Massilia, essent natural que'l PERIPLE, quan parlava d'una ciutat fortificada, anomanés les muralles. En tal cas, encara sembla més intetrpolat el nom de Tarraco, y la descripció de la ciutat murallada correspon mólt bé a Tarragona. El nom de Callípolis, d'aspecte grech (la ciutat bella), es mólt explicable també, encara que SCHULTEN (com. al v. corresponent) el vol suposar ibèrich (Calípula) sense que la seva explicació convenci gaire. A més, el citarlo juntament ab Barcelona, depressa y corrent, parant'se a descriure el port de Barcelona, quan sería d'esperar més la descripció de Tarragona, fa l'efecte de que al PERIPLE sols se parlaría de Callípolis, essent Tarragona, y després (si també'l mateix nom de la ciutat no es interpolat) de la ciutat y del port de Barcelona. Avienus, que no coneix a Callípolis y sí a Tarragona, creyent que s'havía oblidat, introduheix el seu nom. L'helenisació del nom de Tarragona no es res d'estrany.

des de les de Garraf vers el N. Del problema dels Cossetans en parlarèm més tard en relació ab les fonts posteriors; però aquí cal observar, que si en temps d'Hecateu ja haguessin ocupat el camp de Tarragona, es de suposar que sent una de les regions més freqüentades pels grechs s'hauría conservat llur nom. La possible extensió dels Ilergetes cap al interior en aquest temps es del tot desconeguda.

Si'ls Ilergetes arribaren llavors més avall del Ebre (o millor dit del Coll Balaguer), o bé si aquest era llur límit començant a la comarca de Tortosa ja els Edetans, qual principal territori era a Valencia, no podèm esbrinarho sinó ab fonts posteriors (Estrabó).

e) Els Misgetes d'Hecateu. — Finalment, en ço que's refereix als segles VI-IV, ara que conexem a la costa catalana els Ilergetes com a elements ibèrichs típichs, y més amunt els Indigetes com a tribu probablement tan sols sotsmesa o barrejada ab els Ibers, se pot intentar precisar més la situació dels anomenats Misgetes d'Hecateu. Donantnos el text del Pseudo-Escílax una explicació satisfactoria en el cas de situarlos al S. de França, el caràcter originari no ibèrich dels Indigetes sugereix una hipòtesi interessant: ¿no podría ser qu'Hecateu, ab el nom de Misgetes, hagués volgut designar ab un nom genèrich l'extrem del poble ibèrich que s'havía estès per territoris ahont subsistí intàcta l'antiga població, no permetent aquest fet parlar d'Ibers purs, sinó tot lo més de domini ibèrich, com fa'l Periple, o de barreja de pobles com el Pseudo-Escílax? En tal cas el nom de Misgetes (barrejats: de μίσγω) es del tot adequat y incluiría també els possibles elements ibèrichs barrejats ab els Indigetes que, per altra part, no semblen citats a Hecateu (almenys en ço que d'ell en conservèm). Si la nostra hipòtesi té fonament, Hecateu hauría descrit tota la costa, sense oblidar cap territori important, car des del S. de França fins al començ del territori netament ibèrich posaría els Misgetes, ço es Ibers barrejats ab les poblacions anteriors (als que a França segons el Periple són els Elèsichs y Sordons y a Catalunya els Indigetes); més al S. els Ilergetes y'ls Edetans, qu'integren el grup que al Periple se'ns presentava indiferenciat ab el nom d'Ibers, probablement en el mateix territori, o sia fins al Xúquer. Per altra banda, aquesta hipòtesi es refor-

çada ab o que's desprèn de les tribus d'altres llochs de la península esmentades als fragments d'Hecateu: Mastiens, Elbestis (els que a Herodor s'anomenen Elbisinis, segurament els Cilbicens del Periple) y Tartessis. Prescindint dels Gimnetes, omissió que s'explica per ocupar tan sols una regió montanyosa (el límit entre Valencia y Alacant) probablement poch freqüentada y considerada com a poch important, resulta qu'Hecateu descrigué tota la costa de la península que'ls grechs visitaven y que, malgrat no coneguèm el text d'Hecateu més que per escassos fragments, ab ells podem reconstruir d'una manera completa el quadre etnològich qu'Hecateu donava de la península, y particularment de Catalunya, ço qu'es de la major importancia (30).

B) ELS RESULTATS DE LA ARQUEOLOGÍA

Convé ara comparar els resultats obtinguts ab els textos ab els de la investigació arqueològica (31).

---

(30) Per força Hecateu degué citar Empuries, malgrat en els fragments conservats per Esteve de Bizanci ab la procedencia d'Hecateu no hi sigui. Avuy, mercès a les excavacions, sabem qu'Empuries degué fundarse vers la meytat del segle VI, o sia abans d'Hecateu. El major conexement que de la Península sembla tenir Hecateu respecte al Periple, afegint nous noms de ciutats y de tribus, fa inexplicable que's descuidi una ciutat grega que prenía increment al seu temps, després que la batalla d'Alalia (535 a. de J. C.) féu perdre la importancia de les de la costa del S. d'Espanya, deguentse reduir els grechs al N. del Mediterrà occidental. Als fragments d'Esteve de Bizanci, conservats sense anotar la font originaria dels matexos, se cita Empuries, afegint "ciutat de la Cèltica", cosa que va molt bé ab el temps d'Hecateu, en el qual se preocupaven els Jonis mólt dels Celtes, y en el que devía començar d'aplicar el nom de *Keltiké* al Occident. ¿Podría ser el dit fragment d'Esteve de Bizanci una cita d'Hecateu, de la que s'ha oblidat de citar la font?

(31) Per als problemes arqueològichs vegis els llochs citats abans, particularment *Prehistoria catalana,* en ço que's refereix a Catalunya. Nou material als articles de la Crònica de l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans,* VI, 1914-1920: BOSCH, *El donatiu de D. Ferran de Sagarra a l'Institut d'Estudis Catalans* (Puig Castellar); COLOMINAS, *Necròpolis de Rubí;* PUIG Y CADAFALCH, *El forn de ceràmica ibèrica de Fonscaldes;* M. PALLARÉS, *Excavacions a Olèrdola;* COLOMINAS-DURAN, *La cultura Ibèrica de L'Urgell y La Segarra* (el Tostal de les Tenalles de Sidamunt a més d'altres estacions). Per al vehí regne de Valencia y'l Baix Aragó'ls treballs de COLOMINAS, *Els sepulcres de Salzadella;* SENENT, *Estacions ibèriques dels rius Cenia y Millars;* SENENT-BOSCH, *La torre ibèrica de Llu-*

a) **La cultura del SE. de la península y'ls Ibers de Valencia y Catalunya al primer període (segles V-IV).** — La cultura anomenada ibèrica té la seva llar principal al SE. de la península y a Andalusia, ço que coincideix ab el territori dels Mastiens y Tartessis. La diferencia de la cultura més amunt de les serres del N. de la provincia d'Alacant y la lentitut ab que s'introdueix al interior del regne de Valencia y al Baix Aragó, semblen confirmar la diferencia fonamental entre'ls pobles d'aytals regions. A Catalunya, aquest període es encara mólt mal conegut; sembla, emperò, que també hi ha una civilisació pobre que sols a poch a poch adopta la cultura del SE. El poch que conexem no permet per ara més qu'afirmar el paraellisme de l'evolució cultural catalana ab la del regne de Valencia y Baix Aragó, ço que confirma, fins a cert punt, el parentiu de les seves tribus.

b) **Les troballes del territori indigeta al primer període.** —En ço que fa referencia al territori dels Indigetes sols tenim del primer període les troballes d'Empuries y de l'Aigueta (vas semblant als millors del SE.). En realitat, aytals troballes dexen el problema sense solució, puix que la major semblança ab la cultura del SE .podría ser efecte de les relacions comercials d'Empuries qu'haguessin introduhit els productes del SE., sense que permeti deduccions respecte a la civilisació dels indígenes.

c) **Les troballes del interior de Catalunya, del territori no citat a les fonts, al primer període.**—Del territori de que les fonts no parlen, ço es del interior de Catalunya (comarca de Solsona), tenim troballes típiques d'un grup autònom de civilisació d'un caràcter pobre y també molt distant de la cultura del SE. En defecte de troballes de la regió dels Indigetes es difícil deduirne res; però, sí que sembla que la cultura de la comarca de Solsona dels segles V-IV recull moltes coses de l'anterior de la primera Edat del ferro, y, a més de la ceràmica a mà comuna a la civilisació del primer període de Catalunya, Valencia y'l Baix Aragó, té formes de ceràmica a torn d'aspecte molt particular. Si l'Arqueología no'ns aclareix gran cosa'l problema dels Indigetes,

---

cena, Bosch, articles citats sobre *Sistematisació de la cultura ibèrica de Valencia* y sobre les *Investigacions del Baix Aragó*.

Ausetans y Ceretes, en cambi'ns diu que a l'interior de Catalunya continuava ab personalitat ben marcada'l poble de la primera Edat del ferro.

d) El segon període (fi del segle IV-III).—L'Arqueología del segon període permet ja un conexement acurat, no sols de la diferent personalitat de les tribus, sinó fins precisar els límits, ab lo qual les noticies també més explícites dels textos reben una major aclaració. La discussió dels resultats de l'Arqueología d'aquest segon període tindrà lloch més endavant.

C) L'ETNOLOGÍA Y'LS TEXTOS DES DEL SEGLE III

a) Els pobles citats a les fonts. — Els textos són, certament, tots mólt tardans (de l'època romana), però s'apoyen unes vegades en testimonis dels primers temps de la romanisació (segles III-II) y, fins, quan donen l'estat de coses de l'època romana, són d'una certa autoritat, ja que després de la conquesta'ls límits dels pobles de la península ja no variaren y durant molt de temps se conservaren encara vives les antigues agrupacions de les tribus indígenes. Axí ab aquelles se pot reconstruir el següent quadre etnològich de Catalunya des del segle III, o sia des de l'estat de coses immediatament anterior a l'entrada dels romans.

Al S. de Catalunya conexèm els Ilercaons y'ls Ilergetes, axí com des d'un cert nivell de la costa'ls Cossetans o Cessetans. A la costa seguexen els Layetans (millor que Lacetans) y'ls Indigetes, mentre qu'a l'interior hi ha'ls Lacetans (ab els Bergistans o Bargusis), els Ceretans y'ls Ausetans. En Tolomeu surt una altra tribu, la dels "Castellans", que cap més font esmenta. La delimitació d'aytals tribus pot intentarse seguint els treballs anteriors, sobretot el d'Othmer, y ajudantse de la topografía y dels resultats arqueològichs.

Heus aquí ço qu'en l'estat actual de la investigació creyèm que's pot dir:

b) La localisació dels Ilercaons. — Els "Ilercaons" són els més meridionals dels pobles de Catalunya, y en part viuen ja al regne de Valencia, arribant fins a la plana de Castelló. Per les fonts se pot precisar que Sagunt y'l riu Palancia eren ja dels Edetans; però'l riu Udiva o Uduva

(Millars?) (que cal comparar ab la ciutat d'Adeba (32), dels Ilercaons, dels quals eren també el cap Lunari y el port Lunari (cap Oropesa y una cala pròxima) (33). En tal cas, la "divisoria entre Ilercaons y Edetans" podría haver sigut la serra d'Almenara, continuació de la d'Espadàn, divisoria natural entre la plana de Castelló y la conca del Palancia ab Sagunt. "El límit dels Ilercaons contra'ls Cossetans" a la costa devía ser el coll Balaguer (34). "Els límits occidentals" dels Ilercaons no's conexen massa exactament; però, sembla versemblable creure que seguíen paralels a les serres que limten la costa de la provincia de Castelló y a Aragó, seguint a Catalunya per Xerta, y les riberes del Ebre ab la comarca de Gandesa, fins anar a cercar la divisoria natural de la conca del Ebre a Catalunya y al Aragó, entre Fayó y la desembocadura del Segre. "La frontera N. dels Ilercaons y la seva divisoria ab els Ilergetes" degueren ser les serres de la Llena, axí com la "divisoria vers el territori dels Cossetans" devíen ser el Montsant y les serres de Prades, axí com les montanyes que van a cercar el coll de Balaguer (35).

c) **La localisació dels Ilergetes.** — Els "Ilergetes", qual nom està format per la matexa arrel que'l dels Ilercaons, y qu'originàriament degué ser el mateix poble, que ja hem vist que's citava a les primeres fonts (els Ilaraugates d'Hecateu), y que devía localisarse a la costa, foren un poble

(32) El riu Udiva en Plini y la ciutat Adeba en Tolomeu.

(33) Citantes'l riu Udica en començar el territori dels Ilercaons y la ciutat abans de Sigarra (que degué estar pel riu del matetix nom, abans de la serra d'Irta, potser per Alcalà de Gisbert?), y tenint de ser un riu de certa importancia, sembla que'l dit riu no pot ser més que'l Millars, axí com el cap sols pot ser l'Oropesa y'l port una cala pròxima. La interpretació del Udiva-Millars la dóna també Carreras y Candi al lloch cita de la *Geografía de Catalunya*, p. 817.

(34) Vegis Othmer.

(35) Per la delimitació en aquest lloch dels Ilercaons, es mólt suggestiva l'extensió del terme de Tivissa abans de ferse la separació dels pobles qu'abans havíen estat compresos dintre d'ella: al interior Mora la Nova, Guiaments, Capsanes, ab altres nuclis menys importants, a l'altra part de les montanyes que voregen la costa el terme de Vandellós qu'ocupa precisament la vall que va a parar prop del coll Balaguer, el límit dels Ilercaons. Sembla que l'antich terme de Tivissa reproduexi en certa manera la colocació dels Ilercaons, arrencant de la costa, però al interior, pujant fins a un nivell més al N., per haverse estès per la costa els Cossetans com una cunya.

importe que se'stengué mólt per l'interior de la conca del Ebre. Fou segurament dels Ilergetes tota la part N. de la conca del Ebre, des de les planes d'Aragó (ab Osca) fins als plans d'Urgell. El "límit N." dels Ilergetes a Catalunya degué ser la regió montanyosa al S. del Montsech, mentre "al S." degué ser la serra de la Llena y l'Ebre. "Al E." sembla que'ls Ilergetes, per una part, limitaven ab els Cossetans, mentre que per una altra els llurs vehins eren els Lacetans. Aquest límit devía passar al llarg de la via romana de Tarraco a Ilerda; mentres Montblanch (mansió ad XVII) devía ser encara dels Cossetans, Vinaxa (ab ço que's pot identificar l'estació Ad Novas segons Fernàndez Guerra, Othmer y Müller (36) probablement era ja dels Lacetans, quedant el territori dels Ilergetes més al occident. Tota la Segarra sembla haver sigut dels Lacetans.

d) La localisació dels Cossetans. — Els "Cossetans" s'estenen pel camp de Tarragona, essent la seva ciutat típica Tarraco. Fòra d'això's fa un xich difícil precisar els llurs límits, qu'en lloch se senyalen ab claredat. "Vers el S." y "l'Oest" ja s'ha dit que degueren limitar al coll Balaguer ab els Ilercaons y "al camí de Tarraco a Ilerda", poch més amunt de Montblanch ab els Lacetans, essent les serres que limiten el camp de Tarragona y les comarques d'ell depenents (com la conca de Barberà) llur "frontera occidental". "Pel N.", malgrat sia impossible trobar cap comprovació, creyèm probable que sia encara cossetà tot el Penedès, mentre que la comarca d'Igualada devía ser ja lacetana: "Vers la costa el límit devía trobarse a les costes de Garraf y en el camí de Barcelona a Tarragona.

e) La localisació dels Layetans. — S'ha volgut trobar el límit entre Cossetans y Layetans a la mansió Ad Fines que Fernandez Guerra vol identificar ab Gelida, Othmer ab Sant Feliu de Llobregat y Müller ab Martorell (37) ; d'aquestes interpretacions la de Müller sembla la més versemblant (38), deguentse entendre no sols Martorell (en realitat un cap de pont) sinó tot el terme.

---

(36) Llochs citats.

(37) Llochs citats.

(38) Un altre problema interessant es el de la situació de la ciutat de Subur, segons Tolomeu dels Cossetans, y que cita també Plini, encara

De les tribus de més al N., la vehina dels Cossetans per la costa és la qu'uns anomenen "Lacetans", altres "Layetans" o "Laletans": el segon nom potser es el més exacte y més conforme ab la tradició indígena que's troba en les monedes ab la llegenda *laiescen*. Per la situació de les ciutats que d'ells se citen, sembla que degueren ocupar la "costa y les comarques immediates" fins als macisos depenents del Montserrat, les serres de Sant Llorenç, de Sant Miquel del Fay, de Bertí y'l Montseny, essent el seu territori més al N. la conca del Tordera (39).

f) La localisació dels Lacetans. — Indubtablement, mólt pròxims dels Layetans són els "Lacetans", axí com sembla que també els Cossetans tenen cert parentiu ab els Layetans, ab els qu'estigueren units segons sembla per aliança monetal.

Schulten suposa que Layetans y Lacetans són una matexa tribu y un mateix nom que s'ha corromput. No sabem fins a quin punt se pot acceptar l'opinió de Schulten: en realitat, el territori assignat als Layetans té una certa personalitat qu'explica que sien considerats com diferents dels del territori lacetà, ja més al interior y també ab per-

---

que no resti clar a qui pertany: s'ha volgut identificar ab Sitges o Vilanova y Geltrú, axí com ab Subirats; SAAVEDRA la indentifica ab Olèrdola.

Subur en TOLOMEU, queda ben clar qu'es dels Cossetants. Per la manera confusa com se la cita en PLINI, OTHMER, lloch citat, p. 337, la suposa dels Ilegetes. En realitat, es insuficient el tetxt de PLINI per a donar exactament la situació de la ciutat y la seva filiació ètnica, ja que PLINI va pujant de S. a N. y de la costa al interior, y al revés, sense que'l fet de citar una ciutat de la costadesprés d'haver anomenat una tribu del interior autorisi per a relacionarles. En aqueix cas també's podría dir que'l riu Rubricatum (Llobregat) sería ilergeta. La indentificació de la ciutat es un problema tan interessant com difícil. Sobre ell, vegis OTHMER, lloch citat, pàgina 337, y SAAVEDRA a la necrología de B. Hernández Sanahuja (*Boletín de la R. Academia de la Historia*, XXV, 1894, pág. 361). SAAVEDRA arriba a convèncer ab les rahons que aduheix, y realment en tota la regió no hi ha lloch més apropiat per a una ciutat important com aquella. La importancia de les ruines qu'avui podèm datar (v. l'article citat de PALLARÉS a la Crònica del *Anuari del Institut*, 1915-20), precisament al temps del florexement dels Cossetants, ajuda a fer versemblable la identificació de SAAVEDRA. La identificació de CORTÉS, a la que s'inclina OTHMER, no sembla tan convincent, ja que, segons SAAVEDRA (lloch citat), Subirats (als documents medievals *Suburatum*) vol dir, no la matexa ciutat de Subur, sinó una dependencia d'ella.

(39) Per als límits y altres indicis referents als Layetans, axí com per a les seves relacions ab els Lacetans, vegis OTHMER, lloch citat.

sonalitat ben marcada. Probablement se tracta de tribus mólt afins, encara que no calgui confondreles.

Els "Lacetans" (40) ocupen l'interior de Catalunya darrera dels Layetans y dels Ausetans, dels que'ls separen les serres de Pinós y del Llussanès, axí com al N. dels Ilergetes. Els "límits al E. y S." semblen fàcils de reconstruir tenint en compte les ciutats que d'elles se citen y la topografía. Ja hem dit que la Segarra y la comarca d'Igualada semblava pertanyelshi. Les ciutats que d'ells se poden localisar són Yesso (que per les inscripcions s'identifica ab Guissona) Setelsis (que per la distancia d'ella a Yesso, igual que la de Guisona a Solsona, se té per aquesta última) (41). Bacasis (que s'ha identificat ab Manresa) (42), y, finalment, Aeso, que's suposa Isona. En aquest cas els Lacetans arribaríen fins a l'alta provincia de Lleyda, més enllà del Montsech, però estant el principal nucli de les llurs ciutats més ençà del angle montanyós que limita la conca de Tremp (Montsech, serres de Comiols), Isona resta molt separada de la major part del territori lacetà y fa l'efecte d'una avançada en l'angle SE. de la conca de Tremp, que domina des de la seva situació elevada tot just en començar la vertent de les serres de Comiols, pels quals passos estaría unida ab el territori del Segre mig y per ell a la resta del territori lacetà.

g) Els Bergistans. — Entre'ls Lacetans, els Ausetans y'ls Cerretans, que's citen sempre després d'anomenar els Lacetans, y que per axò cal considerar més pròxims, a Livius se parla dels Bergistans, anomenats per altres Bargusis. Degueren ocupar el Bergadà, arribant fins al Cadí pel N., y vers les proximitats de Cardona pel SW. (43), formant

---

(40) Sobre les conclusions a qu'ha donat lloch el citar TOLOMEU les ciutats dels Lacetans atribuhintles als Yacetans, vegis OTHMER, lloch citat.

(41) J. SERRA Y VILARÓ (*Excavaciones en el poblado ibérico del Castell Vell (Solsona)*. Memorias de la Junta Superior de Excavaciones v Antigüedades, 1918, publicat en 1920, p. 15), acaba de demostrar que Solsona era del Lacetans, apoyantse en el testimoni dels documents del segle XI que anomenen a una montanya del NE. de la ciutat "*mons laetanus lazedanus i lezdanus*".

(42) OTHMER fa notar (lloch citat, pág. 343) que, segons varis, el nom de Bacasis perdura en el de la comarca de Bages a que pertany Manresa.

(43) J. SERRA Y VILARÓ (lloch citat, pàg. 16), observa també que prop de Cardona, al qual municipi está agregat, se troba un poble de Ber-

llur límit contra'ls Ausetans les serres del Llussanès y de Pinós. Aquesta tribu a voltes no's cita, ço que fa pensar que sería solament una subdivisió dels Lacetans. Emperò si bé a llur territori del SW. (arribant fins a Cardona, això s'explicaría bé, la comarca de Berga ahont degueren tenir llur principal seti, com fa suposar l'haverse conservat allí el llur nom a través dels temps posteriors, sembla quelcom mólt apart y fa pensar en la possibilitat de que'ls Bergistans fossin un grup ab personalitat propia, que potser caldría agrupar ab els del N. de Catalunya (Ausetans, Ceretans y Castellans).

h) **Els Ausetans.** — Immediats als Bergistans y als Lacetans, hi ha'ls Ausetans, d'Ausa (Vich), que s'estenían també pel Gironès ab Gerunda (Girona), y probablement per tota la comarca immediata de la Selva. Axí vénen a ocupar la conca del Ter, excepte la seva desembocadura, que pertany als Indigetes, trobantse'l límit ab aquests a les serres de Sant Julià de Ramis (44) y a la llur perllongació les Gavarres. Per l'E. no semblà qu'hagin arribat may al mar, car totes les fonts els citen com una tribu del interior y sembla qu'a la costa conicidíen els Indigetes y'ls Layetans en un lloch que probablement es en acabarse la costa brava de Sant Feliu a Tossa y Lloret y començar la conca del Tordera. Pel S. el límit dels Austans, contra'ls Layetans sería, a més del Tordera, el Montseny.

i) **Els Castellans.** — En Tolomeu hi ha un grup, que no apareix a cap més font, el dels Castellans. Mentre per Othmer, fundantse en qu'a la descripció dels Bergistans per Livi hi surten els llurs nombrosos castells, se vol que'ls Castellans siguin els matexos Bergistans. Müller, als comentaris de Tolomeu, fundantse en la llur situació y en la identificació de les llurs ciutats ab qualques poblacions moder-

gús, que vol identificar ab Bergusia, car els documents dels segles XI y XII (Arxiu de Cardona) s'anomena *Bargusio, Bergusio* o *Begursio*. Per a OTHMER els Borgistans cal identificarlos ab els Castellans de TOLOMEU, cosa que no sembla prou versemblable, ja que, com veurem, els Castellans sembla més encertat situarlos cap a La Garrotxa, al E. dels Ausetans, que s'intercalen entre'ls Bergistans y'ls Castellans.

(44) Per a OTHMER una altra ciutat dels Ausetans (segons TOLOMEU), Aigües calentes (Ὕδατα Θερμά), es Banyoles. Sembla més aviat qu'es la població qu'altres font anomenen "Aquae Voconiae", identificada ab Caldes de Malavella.

nes, suposa que viurien a ço que després ha sigut la Garrotxa, y ahont a l'Edat mitjana hi hagué el comtat de Besalú (45). La segona opinió creyèm qu'es la més encertada. Cal tenir present que Tolomeu parteix del Occident en la seva descripció, y des del territori dels Ilergetes diu que'ls més orientals són els Ceretans (Cerdanya) (això vol dir cap al NE., puix que l'antiguitat no coneix més que quatre punts cardinals y'ls intermitjos els engloba ab els fonamentals); des dels Ceretans diu que, en sentit oriental, se troben els Ausetans (ἀπὸ δύσεως), y junt a aquests els Castellans, ab les ciutats de Sebendunum, Bassi, Egosa y Beseda. Fins aquí ha citat en ordre, precisant la situació respectiva de les tribus, però després ja's perd l'ordre y la situació's dóna sols d'una manera vaga, ja que solament se diu que'ls Lacetans (que Tolomeu confon ab els Jacetans) se troben més al Occident saltant després als Indigetes. Per la cita dels Lacetans, després dels Castellans y més cap al Occident, podría semblar que té rahó Othmer en fer que'ls Castellans siguin els Bargusis, però molt més determinant es la situació cap al E. dels Ausetans, citada abans, quan el text de Tolomeu anava citant per ordre geogràfich rigorós. Per altra part, la identificació de les ciutats dels Castellans vers la Garrotxa, com fa ab certa rahó Müller, acaba de confirmarho: Sebendunum sería Beseldunum (per metàtesis), y d'aquí, transformat l'acabament en "dunum", s'aniría a parar fàcilment a Besalú (46). A axò s'hi afegeix la personalitat que va venir després el territori de la Garrotxa constituint a l'Edat Mitjana'l comtat de Besalú, y corresponent a una comarca natural ben senyalada.

Però hi ha una altre rahó, per a cercar a la Garrotxa una tribu ab certa personalitat propia. Cap a la Garrotxa el Pericle cita'ls Ausoceretes, que no's poden cercar enlloch més, ja que la plana del Empordà l'ocupaven tota segura-

(45) Dech l'haverme fet fixar en la importancia que pot tenir el comtat de Besalú per a l'explicació dels Castellans, al meu company de la Universitat de Barcelona D. Antoni de la Torre.

(46) Comentari de K. Müller a Tolomeu (ed. de la colección Didot). També Muller tracta d'identificar les altres ciutats dels Castellans ab localitats de La Garrotxa, malgrat no's dongui compte de que'l grup ètnich del Castellans se conrrespon ab la personalitat geogràfica de La Garrotxa. Bassi se suposa Sant Joan de Bussols; Beseda, Sant Joan de Badesa; restant sense identificació Egossa.

ment els Indigetes, y des d'ella cap al interior cita la font d'Avienus als Ceretes (a la Cerdanya) y als Ausoceretes, que si són un poble mixte d'Ausetans (l'existencia dels quals ja hem dit que presuposa la menció d'Ausoceretes) y de Ceretes, deuen estar en un lloch ahont puguin haver coincidit abdós pobles. Y aytal comarca es precisament La Garrotxa, qu'està oberta per una part vers l'Empordà per la vall del Fluvià, per altra cap al territori ausetà pel NW. de la serra de Collsacabra pel camí Olot-Sant Feliu de Pallerols y per fí, també per Olot es comunica ab el territori dels Ceretàns (per Sant Joan de les Abadesses, Ripoll y les valls de Ribes).

La coincidencia dels dos pobles (Ceretans y Ausetans) en aquest territori intermig dels llurs, y que, malgrat sigui una comarca d'unió per totes les vehines, té una personalitat ben ferma, degué fer del poble mixte del Periple una tribu qu'a l'època romana era ben delimitada. L'aplicació a ella d'un nom probablement convencional, y l'estar en un territori apartat dels grans centres de la vida romana de Catalunya, va fer que'l seu conexement no fos massa estès y que les fonts (que, com s'ha tingut ocasió de veure, no'ls conexen massa bé, els territoris interiors) la dexessin oblidada. Sols quan, mercès a les circumstancies estratègiques de la reconquesta, la comarca adquirí novament una importancia gran, ressorgeix l'antiga personalitat en el comtat de Besalú.

j) **Els Indigetes.** — La plana del Empordà queda reservada, en els textos posteriors al segle III, als "Indigetes", ab Empuries y Roses y, al interior, Iuncaria (Figueres), Deciana (La Junquera) y "Cimiana (probablement Cervià), que segurament era'l "punt extrem del territori indigeta", començant de seguida el dels Ausetans. A la costa semblen haver ocupat la part montanyosa fins arribar a la conca del Tordera, que ja era dels Layetans.

k) **Els Cerretans.** — El "Cerretans" indubtablement són els habitants de la Cerdanya y l'alt Segre. D'ells ens conserva Tolomeu'l nom de la ciutat Iulia Libica, que Othmer compara ab Llivia. Schulten ha comparat el nom ab la tribu ligura dels Libis al S. (47) de França. Es probable que

---

(47) Othmer, lloch citat, pàg. 342. — Schulten, comentaris als vv. 594-559 de l'*Ora marítima a Font Hisp. Ant.* fasc. I.

no estessin limitats a la Cerdanya, ja que cap autor se descuida de citarlos, y fins Estrabó fa notar especialment la seva importancia.

l) **Els anomenats "Fitani" de Plini.** — Resten fora del quadre estudiat els "Fitani", sols esmentats en Plini. Sembla que's tracta d'un nom corromput, no essent possible, per axò mateix, intentar llur localisació.

m) **Els Sordons del Segre.** — Un altre poble qu'es difícil de localisar y que també's cita sols una vegada en Plini, es el dels "Surdaons", que viuen prop del Segre, y que's donen com una "gens" dels Ilergetes. Schulten proposa considerarlos com un desprendiment dels antichs Sordons del Pireneu y del S. de França, que, en produirse al S. de França la conquesta gàlica, baxaren pel Segre, establintse en les proximitats de Lleyda. La identitat del nom ho fa versemblable. De totes maneres una exacta localisació d'aquexos Sordons es impossible del tot (48).

n) **L'angul NW. de Catalunya.** — També cal remarcar un fet important: exceptuada la cita d'Aeso, ciutat dels Lacetans que s'identifica ab Isona, de tota la regió montanyosa del NW. de la provincia de Lleyda, al N. del Montsech, no se'n tenen noticies. Segurament era una terra desconeguda pels geògrafs y historiadors antichs, ço que fa versemblant la dificultat de la comunicació ab ella.

D) COMPARACIÓ DELS RESULTATS DELS DOS PERÍODES A LES FONTS LITERARIES Y A L'ARQUEOLOGÍA Y INTENT DE RECONSTRUCCIÓ ETNOLÓGICA Y HISTÓRICA.

Si comparèm ara les dades dels textos posteriors al segle IV ab les dels anteriors, podèm deduirne certes variacions que tenen el seu reflexe també a l'Arqueología, que'ns ajudarà a compedre dites noticies.

En primer lloch, a la costa s'observa la persistencia de certs elements citats per les fonts anteriors: els Indigetes

(48) PLINI, III, pàg. 133 (edició Detlefsen), cita entre les ciutats llatines del convent de Cesaraugusta, als *Ilerdenses Surdaonum gentis, iuxta quos Sicoris fluvius.* — Vegis Schulten, comentari al v. 552 de la *Ora marítima* (*Font. Hisp. Anat.*, fasc. 1).

y'ls Ilercaons (que semblen emparentats ab els antichs Ilergetes). També, al interior, podèm comprovar la continuació dels Ausetans y dels Ceretes o Ceretans. Però, a més, es constaten importants variacions.

La primera es l'aparició en els textos, entre'ls Indigetes dels Empordà y'ls Ilercaons, de dos pobles no citats abans: els Layetans y'ls Cossetans.

a) **La filiació ètnica dels Layetans.** — Ab els Layetans podèm no trobarnos ab un poble nou, sinó ab un que ja abans existís al Vallès y qu'es indubtable que degué ser mólt semblant als Indigetes.

L'Arqueología'ns ajuda a veure en els Layetans un element idèntich dels Indigetes, els quals no consideravem del tot anàlechs als Ilergetes: la cultura de la costa catalana sembla, al segle III, tenir la seva llar principal al N. de Barcelona, y precisament al territori layetà coneixèm importants estacions com Puig Castellar, Cabrera de Mataró, Rubí, Caldetes, que coincidexen ab les del territori indigeta: la Plana Basarda, Sant Feliu de Guíxols, ceràmica indígena de la capa helenística d'Empuries.

Al mateix temps, el contrast ab la cultura dels Ilergetes típichs d'aquest període, ço es els del Urgell, que són els que conserven millor el nom y'ls que per tots se consideren com els representatius no sols dels Ilergetes sinó també dels elements ibèrichs de Catalunya, no dexa lloch a dubtar que la cultura dels Ilergetes es quelcom a part de la de la costa, de la qual es precisament característica la desaparició o atenuació de tot ço qu'es típich ibèrich, com la ceràmica pintada.

b) **La filiació ètnica dels Cossetans.** — Els Cossetans, abans que tot, semblen representar un element ètnich més anàlech als Layetans y Indigetes que no pas als Ilergetes. A part de fenòmens menys essencials, com l'aliança monetal ab els Layetans, tenim la cultura representada per les estacions cossetanes, sobretot pel poch qu'ara's coneix de Tarragona, per les troballes de les recents excavacions d'Olèrdola y pel forn de ceràmica ibèrica de Fonscaldes, prop de Valls, que són prou expressives per a fernos veure que'l grup cossetà's lliga més bé ab el layetà que no pas ab l'ilergeta del Urgell. Sempre surt la matexa ceràmica a torn, sense decoració, com la del tipus de Puig Castellar, o bé, quan la

té, es pobra y'ls motius semblen com estrafets: axò es el que s'observa a Fonscaldes, ahont, per abundar la ceràmica pintada y per ser un lloch de fabricació d'ella, podèm veure que fins en aquest fenomen comú estèm mólt lluny del art del Urgell, que continúa ab molta més puresa les tradicions ibèriques del període anterior y dels grups netament ibèrichs. Creyèm que no pot oferir dubte que'ls pobles que les fonts posteriors al segle III esmenten prop de la costa, y qu'abans no trobavem, cal agruparlos millor ab els Indigetes, ço es, ab els elements no netament ibèrichs (recordis ço que deyem abans y comparis ab els Misgetes d'Hecateu), que no pas ab els Ibers típichs: Ilergetes (ja veurèm de seguida ço que succeheix ab els Ilercaons).

c) La substitució dels Cossetans als Ilergetes al camp de Tarragona. — El problema que s'ofereix de seguida es el de fins a quin punt cal suposar una diferenciació, o millor dit afirmació, d'una personalitat marcada sense moures de lloch, o fins a quin punt se tracta d'un corriment per un territori ocupat abans per un altre poble. Creyèm qu'hi ha indicis per a suposar que, mentre en els Layetans se tracta de lo primer, en ço que pertoca als Cossetans cal admetre qu'hi ha hagut un cert moviment d'ells vers al S., prenent tot o part del seu territori a uns anteriors ocupants.

Al Periple sembla clar que'ls Ibers possehíen el litoral fins prop de Barcelona. Tarraco (o millor dit Callípolis, si'l nom de Tarraco fos interpolat, però en tot cas la matexa ciutat, sia'l que sia'l nom que se l'hi doni) y les altres territori dels Ibers, y sols se citen els Indigetes després d'haver citat el port de Barcelona. La impossibilitat de que'ls Cossetans sien una continuació dels Ibers, per les rahons arqueològiques exposades, y la necessitat d'agruparlos ab els pobles no típicament ibèrichs de la costa N. de Catalunya, o sia ab els Indigetes, fa que no resti més solució qu'admetre que'ls Cossetans són un element nou, recent al camp de Tarragona, y per lo tant, que representen una projecció vers el S. de masses de població anàlega a la indigeta.

d) La procedencia dels Cossetans. — Dos problemes interessants són el dels Layetans y'l del Penedès en relació ab els moviments dels Cossetans. — En quant als Layetans podríem, sense dificultat, admetre que, vivint en una regió

menys freqüentada pels grechs, en temps del Periple no's reconegué allí l'existencia d'un grup diferenciat dels habitants del Empordà, de la matexa manera que dels pobles del interior sols en tenim vagues referencies. En tal cas. la diferenciació es més aviat indicadora d'un major conexement que no pas d'un cambi d'etnología de la costa en qüestió.

En quant al problema del Penedès, se pot resoldre tant en el sentit d'admetre que's tracta allí del mateix cas qu'al territori dels Layetans, com suposarhi un moviment nou El fet de que la construcció de les muralles d'Olèrdola sia del segon període, semblaría fer suposar que'l Penedès fou ocupat pels Cossetans en data recent. Emperò no pot formularse una conclusió definitiva, faltant troballes del primer període. També podría tractarse d'un moviment lent y que ab diferents episodis cambiés a poch a poch la constitució ètnica de la comarca. Pel paralel ab els moviments de la Reconquesta, sabèm que topogràficament el Penedès es un lloch de trànsit dels moviments de pobles, que fàcilment pot incorporarse als de més al N., o als de més al S. Encara'l nom de Castellví de la Marca recorda aytal naturalesa fronterera.

e) **Els Cossetans en relació ab els Ilergetes y'ls Ilercaons.** — Un altre fet important es el de la situació dels Cossetans a la via de Tarraco a Ilerda, que permet suposarlos una cunya introduhida entre'ls diferents grups dels antichs Ilergetes. Efectivament, el dit camí travessa en sortir del territori dels Cossetans, que sembla acabar a la mansió XVII (Montblanch), el dels Lacetans que comença a la següent (Ad Novas, Vinaxa) (49), no arrivant fins més tard, a un lloch difícil de precisar, al teritori dels Ilergetes, els quals, però, devíen estar ja a la plana del Urgell. Axí resulta qu'essent per una part els Cossetans un grup diferent dels Ilergetes-Ilercaons, y apropantse més al dels Layetans-Indigetes, y estant interposats entre'ls Ilergetes y'ls Ilercaons a la via de Tarraco a Ilerda restant d'Herda a Dertosa, sols els camins del Ebre més difícils, s'ha de concloure que'ls Cossetans són un poble qu'en un moment relativament tardà penetrà al camp de Tarragona, despossehint

(49) Othmer, pàg. 342.

d'ell als antichs Ilergetes citats per Hecateu y produhintse llavors la diferenciació entre llurs dos grups: el que romangué al interior, perdent la comunicació principal ab la costa, o sia'l dels Ilergetes propiament dits, y'l que resta a part del antich domini de la costa: els Ilercaons, que comencen a la divisoria natural, el coll Balaguer, y que sols a la part interior de la provincia de Tarragona, en les valls del Baix Priorat (Falset, Mora, Tivissa), y a les riberes del Ebre, degueren conservar el territori antich.

Per a afermar la diferencia fonamental dels Cossetans ab els Ilergetes es decisiva la cultura representada pel forn de ceràmica de Fonscaldes: malgrat la ceràmica pintada del tipus corrent ibèrich hi sia tan abundant, les diferencies del seu estil, com hem dit abans, no poden explicarse més que suposant una diferencia ètnica. Sembla que'ls motius, que conexèm al territori dels Ilergetes prou bé (Sidamunt), no's sàpiguen interpretar y's degenerin. Fonscaldes, trobantse precisament en les proximitats de la via de Tarraco a Ilerda, y en un lloch prop de la frontera dels Cossetans, ens reflexa molt bé tot lo dit y'l caràcter diferent dels Cossetans, malgrat s'assimilessin influencies dels vehins.

f) Els Ilercaons y llur cultura. — El problema dels Ilercaons té un altre aspecte molt interessant: malgrat del seu territori a Catalunya encara no coneguèm estacions típiques del període que'ns ocupa, les conexèm de la plana de la provincia de Castelló, que també era d'ells com hem vist, y en dites estacions s'observa quelcom semblant a lo que feyem notar de les diferencies entre Ilergetes y Layetans, en quant a les diferencies entre la cultura dels Ilercaons y la dels Edetans; però, ab la particularitat de que mentre'ls Edetans tenen una civilisació típicament ibèrica, com la dels Ilergetes del Urgell, els Ilercaons, contra lo que caldría esperar de la llur identitat ab els Ilergetes, tenen una civilisació ibèrica pobra, que més aviat es paralela de la dels Cossetans y altres tribus de la costa de Catalunya. Però aquest fet, qua aparentment es anormal, reb una explicació satisfactoria tenint en compte ço qu'hem dit respecte al probable moviment dels Cossetans y llur entrada en el camp de Tarragona, separant els Ilergetes del Urgell de la costa de Tarragona y interceptantlos la llur principal via de comunicació.

Efectivament, es lògich suposar que, devinguda més difícil la comunicació d'abdós grups dels antichs Ilergetes, no essent la frontera del coll Balaguer una barrera seriosa per a les relacions de Tarragona ab Tortosa, y fins essent més fàcils aquestes que les de les diferents comarques dels Ilercaons pel camí interior, el factor geogràfich acabà imposantse, y la major freqüencia de les relacions entre Tarraco y Dertosa, respecte a les d'aquexa última ciutat ab Ilerda, acabà per a equiparar la cultura dels Ilercaons ab la dels vehins Cossetans, alluyantla de la dels llurs més pròxims parents, els Ilergetes del Urgell, que, ahillats y no pertorbats per cap moviment de pobles, continuaren més fidelment que ningú les tradicions ibèriques anteriors.

La diferencia de la cultura dels Ilercaons de la plana de Castelló respecte a la cultura dels Edetans que cobreix ab matemàtica exactitut el territori d'aquexos a la plana de Valencia fins a Sagunt, y a la part montanyosa de Castelló, continuantse pel Baix Aragó, suggereix una altra hipòtesi: potser els Ilercaons a Castelló són relativament recents y'l llur moviment una repercussió del que prengué als antichs Ilergetes el camp de Tarragona. En tal cas s'explicaría bé que, havent entrat en sò de guerra, els Edetans, romanguts en les comarques vehines del S. de la serra d'Almenara y Sagunt axí com de la montanya, no tinguessin grans relacions ab ells y, essent també difícil la comunicació ab el grup ilergeta del Urgell, acabessin per unificar la llur cultura ab la dels vehins Cossetans.

g) Els problemes de les noticies d'Estrabó referents a l'Etnología de Catalunya. — Si axò fos veritat, potser podríem explicarnos una de les més fosques noticies d'Estrabó qu'aparentment està en contradicció ab els altres textos: entre l'Iberus y'l Pireneu hi viuen primer uns pochs Edetans, y més amunt, a la resta del territori, els Indigetes dividits en quatre parts (50).

Evidentment, Estrabó confon o bé pobles o bé noticies de temps diferents.

Es podría suposar que l'anomenar Edetans més ençà

(50) Estrabó, iii, 4, i: ἐντὸς δὲ τοῦ Ἴβηρος μέχρι Πυρήνης καὶ τῶν Πομπηίου ἀναθημάτων .....οἰκεῖν δὲ Ἐδητανῶν τε ὀλίγους καὶ λοιπῶν τοὺς προσαγορευμένους Ἰνδικήτας, μεμερισμένους τέτραχα.

del Ebre, representa una confusió dels Edetans ab els Ilercaons (o Ilergetes) deguda a llur gran semblança y fins potser a apoyarse en els textos que, com el Periple y Hecateu, marquen la diferencia entre la costa de la provincia de Valencia a Tarragona per una part (ab els Ibers indiferenciats del Periple y'ls Edetans y Ilergetes, tribus dels Ibers, d'Hecateu) y la costa més amunt de Barcelona, de la qual sols se citen els Indigetes (al Periple).

Però, pot ser també qu'utilisi una noticia antiga, en la qual (suposant l'estat de coses del Periple y d'Hecateu) els Edetans arribessin realment fins al coll Balaguer, mentre'l camp de Tarragona, fins a les costes de Garraf, fos dels Ilergetes.

Axò no sería gens estrany, ja que Tortosa, per la topografía, està estretament relacionada ab el N. de la provincia de Castelló y el Periple, quan es descriuen les ciutats pròximes al Ebre, sobretot Tiriques (que Schulten creu qu'es la matexa Tortosa, ço que podría ser molt bé) (51) se fa com una continuació de la descripció de la costa valenciana. En aquest cas, Estrabó hauría transcrit, en ço que fa referencia als Edetans, uns límits antichs qu'en cap més font s'han conservat.

L'altra part de la noticia d'Estrabó'ns porta a un altre problema interessant: el de la identitat, segons ell, de tots els pobles més amunt del coll Balaguer.

Es notable qu'Estrabó prengui com a poble representatiu de la costa catalana, a part dels anomenats Edetans, precisament als Indigetes, malgrat conegui l'estat de coses de l'última època, car cita als Leetans (=Layetans), dels quals els Lartolayetes qu'ab ells esmenta Estrabó, deuen ser un grup local.

El text en qüestió sols se comprèn si's suposa qu'Estrabó utilisà fonts de diferents èpoques, combinanatles. Per una banda, la noticia dels Edetans més ençà del Ebre no pot ser més que d'un temps antich que's correspongui ab l'estat de coses del Periple o d'Hecateu, que Estrabó pogué conèxer, ja directament per la lectura de dites fonts, ja a través d'una font intermitja (52). Per altra part, la noticia

(51) Schulten, lloch citat, comentaris als vv. 498-503.
(52) Es cosa sabuda qu'Estrabó utilisà fonts antigues, de manera

dels Indigetes dividits en quatre parts, conexent al mateix temps l'existencia dels Lacetans, presuposa qu'Estrabó vol presentar als pobles de la costa, exceptuantne'ls de l'extrem S., com una certa unitat, donant com a típich d'ella als Indigetes. Axò pot voler dir, o bé qu'Estrabó creya que'ls Indigetes s'havíen estés ells matexos, desdoblantse, o millor dit, diferenciantse a la manera dels Ibers del Periple, qu'a Hecateu aparexen diferenciats en Ilergetes y Edetans, o bé que vol donar a dits pobles com formant un grup afí y prenent com a típich d'ell als Indigetes, el poble més ben conegut de tots per estar pròxim a la colonia grega d'Empuries.

Els quatre components dels Indigetes són, si's volgués creure qu'Estrabó parla de pobles realment parents: els Cossetans, els Layetans, els Lacetans y'ls Indigetes de l'Empordà. En cambi, si's creu qu'Estrabó sols esmenta'ls pobles de la costa, cal substituir als Lacetans pels Ausetans, que a la part de Girona s'intercalen entre'ls Indigetes y'ls Layetans. En aquest últim cas, la identitat de naturalesa no es absoluta, car, com veurèm, els Ausetans semblen formar un grup diferent del dels Indigetes y afins; però, com que si'ls Indigetes, o millor dit, els llurs elements ibèrichs (que constituiren al temps del Periple llur element director y que's perllongaren fins a conquistar el S. de França) per a arribar al Empordà tingueren de dominar el camí qu'hi porta des del Vallès, travessant per Girona el territori ausetà, la dominació d'aquests pogué fer incloure als Ausetans fins a un cert punt entre'ls pobles afins als Indigetes.

Axí s'explica satisfactòriament el text d'Estrabó, el qual tractaría de posar d'acord les diferents tradicions qu'arri-

---

que no té res de particular que conegués l'estat de coses descrit per Hecateu y fins pel Periple, el qual, com ha demostrat Schulten (vegis prolegomena del primer fascicle de les *Fontes Hispaniae antiquae*), passà per varies mans abans d'arribar a Avienus. Qu'en alguna de les fonts utilisades per Estrabó (qui sab si el mateix Hecateu) es delimitessin ab exactitut els Edetans, y que d'aquesta delimitació en prengui Estrabó la noticia de qu'uns pocs d'ells vivíen més al N. del Iberus, es del tot versemblable. Ho fa ja presumir el major conexement de les costes peninsulars que acusa ja Hecateu respecte del Periple; conexement que si per al S. de la península sembla haver sofert una detenció ab la dominació cartaginesa, per a les costes del N.E. continuà probablement avançant.

baren fins a ell: utilisà les fonts del temps del Periple y Hecateu per al S. de Catalunya, combinanthi el fet de que, més amunt, a les fonts antigues hi havía sols un element representat pels Indigetes, diferent dels Ibers típichs del S. y englobant a dintre d'aquell els pobles que al seu temps vixíen a la zona depenent del litoral, des del coll Balaguer: Cossetans, Layetans, Ausetans y Indigetes.

h) **Els Indigetes en relació ab els predecessors dels Layetans abans del segle III.** — Axò porta a un altre problema que sols lleugerament hem tocat abans: el de quina relació podía haver existit al temps de les fonts més antigues entre'ls Indigetes y'ls que després s'anomenaren Layetans del Vallès y del pla de Barcelona, axí com ab els llurs afins: Cossetans y Lacetans.

A primera vista, del Periple semblaría poderse deduir que'ls Indigetes comencen de seguida de Barcelona, de manera que'l Vallès els pertanyería, y en aytal cas, els altres pobles de les fons més tardanes, qu'Estrabó engloba en ells, seríen sols llur diferenciació, axí com a Hecateu veyèm que dels Ibers indiferenciats del Periple se'n conexen ja diferents grups.

Però, mirat ab detenció'l text del Periple, y tractant de donarse compte del per què de les seves noticies, arribèm a la possibilitat d'una conclusió diferent.

El Periple cita'l port de Barcelona y'ls Indigetes després d'aquell y abans del cap Celebàntich (cap Bagur), però sense precisar més exactament. Tant pot ser que'ls Indigetes comencin immediatament després de Barcelona, com que de tot el tros de costa, ahont els grechs en llur navegació al temps del Periple no s'hi detenien ni hi havía cap accident notable, l'autor no se n'hagués preocupat, referintse la noticia dels Indigetes sols a la comarca propera del cap Celebàntich, o sia la vertent de la part de mar de les Gavarres, ahont realment després també hi hagueren Indigetes. Cab, donchs, la possibilitat de que'l Periple no citi més que als Indigetes, perque eren els únics que coneixía, sense preocuparse de qui vivía a la part no visitada (53).

(53) De la matexa manera que'l Periple no descriu minuciosament la costa de Garraf, y després de Tarragona se passa directament al port de Barcelona, després d'aquest, dels accidents del terreny no's cita més

Si axò es veritat, podríen els Layetans mólt bé haver viscut ja llavors al Vallès, y en tal cas l'extensió á ells del nom dels Indigetes, com sembla fer Estrabó sería l'aplicació del nom d'una tribu semblant, que's deuría als grechs, ço que està de ple dintre de la manera de procedir d'ells en voler trobar noms generals per a conjunts de tribus.

i) **Els Lacetans en relació ab els pobles de la costa.** — Parlèm ara dels Lacetans, ço que permetrà també importants conclusions. Abans que tot, cal comprovar també en llur territori l'extensió de la cultura pobra (tipus Puig-Castellar) que cada volta s'aparta més del tipus ibèrich del més prop de les tribus de la costa que dels Ilergetes del Urgell al segle III. Ab axò comprovèm que'ls Lacetans estan més prop de les tribus de la costa que dels Ilergetes de l'Urgell; però, al mateix temps, podèm comprovar que, almenys a la comarca de Solsona, representen un estrat ètnich recent y que, al segle III, acaba d'arribarhi; efectivament, la cultura que, a la capa superior del Castellvell de Solsona. està emparentada ab la cultura de la costa, representa un tipus essencialment diferent de la de la primera capa que conexèm, ademés, pel poblet d'Anseresa d'Olius y qu'es

---

que'l cap Celebàntich, la pròxima fita de la costa, a l'altra banda de la qual hi ha la ciutat de Cipsela y'l port (format per l'antiga desembocadura del Ter). Probablement, tant la costa de Garraf com la posterior a Barcelona, estaríen poch poblades y plenes de boscos, ço que feya qu'als navegants no'ls interessés descriurelles, no haventhi accidents interessants per a ells. Com més s'hi pensa, més fa l'efecte de qu'al tetxt del Periple sols devía existir la menció del port de Barcelona y no de la ciutat; el port el formaría la desembocadura del Llobregat qu'encara no hauría omplenat moltes de les terres d'aluvió qu'avuy són conreus. Probablement al voltant del port en qüestió, hi hauría una zona de terrenys pantanosos y deserts. Per axò s'explica molt bé, tetnint en compte axò últim y que la resta de la costa, fins arribar al cap Celebàntich, fos també poch habitada y plena de boscos que'ls grechs del temps del Periple no tinguessin noticies dels pobles a qui pertanyía y encara menys dels qu'hi havía a l'altra banda de les montanyes que voregen la costa, o sía al Vallès. Sols en arribar al cap Celebàntich, que'ls interessava per ser el sortint més pronunciat de tota la costa catalana, y perquè a la seva banda N. hi havía un altre port, es tornen a donar noticies dels pobles que viuen en les seves proximitats. En tot cas, el fet de que's parli dels Indigetes abans d'arribar al cap (vv. 523-525), repetintse la llur menció més al N. d'ell y del port pròxim (vv. 532: "*post quae recumbit litus Indiceticum*"), prova que, al temps del Periple, els Indigetes ocupaven el litoral, tant el del N. com el del S. del cap Celebàntich, fins a un lloch que pel S. no podèm precisar y que molt bé podría coincidir ab el límit posterior ahont conmençven els Layetans.

impossible d'imaginar transformantse per evolució fins a arribar a la cultura de la capa superior del Castellvell. Sembla que cal comprovar un cambi de població a la comarca de Solsona en acabar el segle IV, o en el segle III. La nova població es evidentment la dels Lacetans, que són els qu'hi conexen els romans y dels quals, com hem vist encara en resta'l record a l'Edat Mitjana. L'enllaç ab la costa la donen les troballes escasses, però bastant significatives (terrissa ibèrica sense pintar, del color plomís típich de les grans gerres de Puig Castellar) de la capa inferior de la necròpolis romana de Manresa, probablement també una ciutat dels Lacetans, lo mateix que Solsona (aquesta's sol identificar ab Setelsis, mentre Manresa's suposa Bacasis).

j) Els moviments dels Lacetans y llur superposició a un poble anterior emparentat ab el que perdura en els Ausetans. — Axí tenim, que lo mateix que vers la fi del segle IV, o ja al III, es comprovaría un avenç de les tribus que tenen la llur arrel a la costa més amunt de Barcelona, vers el camp de Tarragona (Cossetans), trovaríem un moviment paralel vers l'interior per les conques del Llobregat y Cardoner arribant fins a Solsona (Lacetans). Potser llavors també ocuparen els Lacetans la Segarra y la comarca d'Igualada que són llurs altres territoris. La llur extensió fins Isona, a la part més interior de la provincia de Lleyda (conca de Tremp), y que coincideix ab la important romanisació del mateix lloch, potser té'l caràcter d'una ocupació estratègica per a assegurar els territoris de més al E. y S. de la conca de Tremp, de possibles incursions dels pobles (per nosaltres desconeguts) del interior NW. de la provincia de Lleyda. L'ocupació d'Isona hauría constituit l'extrem dels moviments dels Lacetans, i cal imaginarsel ab la base a la regió del Segre (conca de Meyà y Baronía de Rialp), y seguint el camí qu'entra a la conca de Tremp més enllà de l'extrem oriental del Montsech, pels passos de la serra de oCmiols (l'actual carretera d'Artesa de Segre a Isona), l'únich lloch practicable, ja que'l Montsech es un obstacle insuperable per a un moviment de pobles.

El poble al que's superposaren els Lacetans a Solsona, no tenim cap text que'ns el faci conèxer, però ab l'arqueología trobèm un mitjà per a determinar almenys la seva naturalesa. Se tracta d'un poble diferent dels Lacetans y,

per lo tant, també diferent del grup relacionat ab els Indigetes. Per la cultura, sembla que pot considerarse com el descendent del que a la primera Edat del ferro representava la del interior de Catalunya, que s'estengué tant per l'interior de la provincia de Lleyda com pel Bergadà (Marlès (54) y per la plana de Vich. Haventhi al segle VI motius per suposar l'existencia dels Ausetans a la plana de Vich, y arribant fins allà l'esmentada cultura, sembla que tenim ja indicis suficients per a creure que'l poble en qüestió sería un dels que representaven el mateix estrat ètnich dels Ausetans, ab lo qual es reforça també l'indici derivat del Periple de que'ls Ausetans representen un poble indígena juntament ab els Ceretans, y que no cal confondrels ni ab els Ibers del S. ni tampoch ab les tribus de la costa, a les que pertanyen els Indigetes.

k) **El problema dels Bergistans, dels Castellans y dels Ceretans.** — Després de donarnos compte de com es produhiren els moviments dels Lacetans, se planteja d'una manera més clara'l problema dels Bergistans, Castellans y Ceretans.

Els Lacetans, desplegantse des del Vallès, anaren a ocupar les comarques de Cardona y Solsona per les conques del Llobregat y Cardoner y la comarca d'Igualada, probablement per la conca del Noya, essent l'última etapa del moviment l'ocupació de la Segarra y l'avenç fins a Isona.

Aquest moviment dels Lacetans es paralel de l'ocupació del camp de Tarragona pels Cossetans des d'una base propera a la dels Lacetans, si no la matexa.

Aytals moviments tenen lloch a expenses d'altres pobles, ço que pel camp de Tarragona es segur que fou a expenses dels Ilergetes, y a la comarca de Solsonia a expenses del poble emparentat ab els Ausetans.

Cal preguntarse ahont es deturà'l moviment dels Lacetans pel Llobregat. Que la conca del Cardoner fos ocupada no sembla oferir dubte, tenint en compte que'l moviment arribà fins a Solsona; però sembla, per rahons geogràfiques,

---

(54) Serra y Vilaró, *Troballa protohistòrica de Marlès* (Crònica del *Anuari del Institut d'E. C.*, vi, 1915-20), parla de la troballa de fragments del tipus de ceràmica ab impressions cardials (tan típica de Marlès) a les estacions de començos de la segona Edat de ferro.

un xich difícil d'admetre que arribés fins a la regió del Alt Llobregat (Bergadà), de més difícil accés y molt apropiada per a restarhi arreconat un poble indígena. El fet de que sia Berga y no Cardona'l nucli fonamental dels Bergistans, malgrat tinguèm de lluitar ab manca de noticies y de restes arqueològichs y deguèm procedir sols per indicis, fa estrany que, si'ls Bergistans fossin un desplegament dels Lacetans, hagués quedat llur nom ab més persistencia a la regió més apartada dels camins més assequibles, ja que'l rastre que dexaren al Cardoner s'esborrà ben aviat.

Axò obliga a dexar oberta la possibilitat de que no siguin els Bergistans idèntichs ab els Lacetans, y de que llur presencia al Cardoner sols pels noms de lloch, no sigui incompatible ab una superposició a ells dels Lacetans. En realitat. els noms de lloch no tenen data y solen subsistir sovint malgrat una ocupació forastera.

Si axò fos axí, hi hauría un nom de poble per a cada una de les comarques altes de Catalunya, y aytals pobles seríen de tipus indígena, representant un estrat ètnich anterior a dels Lacetans, ço que's correspondría ab el fet de que a l'altra banda de la plana de Vich. a les terres altes de la Garrotxa (alt Fluvià), hi hauría també un poble representant d'un estrat ètnich anterior al de la plana del Empordà, c sia anterior als Indigetes, pròxims parents dels Lacetans aytal poble de la Garrotxa hem vist qu'era'l dels Castellans de Tolomeu, que podría continuar als Ausoceretes del Periple, barreja de dos pobles dels estrats pre-lacetà y pre-indigeta: els Ceretes de la Cerdanya yíls Ausetans dels alt y mig Ter (plana de Vich y Gironès).

El fet de que a la primera Edat del ferro, com veurèm des del Segre mig fins a Vich, passant per l'alt Llobregat (Marlès, pertanyent ja al Bergadà) s'hi estengui una matexa cultura, confirma l'existencia d'un estrat de pobles indígenes que degueren ser arreconats pels moviments dels Lacetans per l'O., a la fi del segle IV, axí com per l'E. al segle VI els arreconà'l moviment dels Indigetes (pròxims parents dels Lacetans).

Acabats els moviments de pobles, l'estrat ètnich a que'ns referim perdura en els Bergistans, Ausetans y Castellans (aquests últims descendents dels Ausoceretes), essent explicable que'ls grups extrems de dits pobles, situats en llochs

atravessats per les víes naturals de comunicació per ahont necessàriament devíen passar els Indigetes y'ls Lacetans, fossin sotsmesos per ells: aquest es el cas dels Bergistans del Cardoner y dels Ausetans de Girona, situats aquests últims al camí entre'l Vallès y l'Empordà.

Però, a darrera del estrat Bergistans-Ausetans-Castellans (Ausoceretes), resta encara'l dels Ceretans, que probablement es continúa ab altres grups emparentats ab ells de les comarques pirenenques lleydatanes més enllà del Cadí y de la conca de Tremp, terra desconeguda de les fonts literaries. Aquest estrat ètnich, representat pels Ceretans, als seus territoris extrems s'havía barrejat ab els Ausetans (Ausoceretes de la Garrotxa) però ell mateix té potser una personalitat ben marcada que cridaría l'atenció ja dels antichs (de lo que'n trobèm un ressò a Estrabo).

La comprovació de qu'aytals estrats existexen en la realitat, cal esperarla de la reconstrucció de l'etnología dels temps anteriors y, després d'aquexa reconstrucció, resultarà més clara.

1) **Les pressions gales a França, els intents de penetració a Catalunya de pobles de l'altra banda del Pireneu y'ls moviments dels pobles de la costa catalana.** — Malgrat sembli un xich gosat, creyèm que'ns podèm atrevir a preguntar el motiu dels moviments que donaren per resultat la diferenciació dels pobles qu'a Estrabó s'engloben ab els Indigetes y la penetració de llurs grups extrems, els Lacetans y'ls Cossetans, en territoris d'altres pobles: els primers en el del poble indígena de la comarca de Solsona y'l Segre mig (el poble que suposèm emparentat ab els Ausetans), y'l segon en el territori dels Ilergetes ibèrichs.

Una pressió des de França, encara qu'en algunes ocasions ens hem inclinat a admetrela, no'ns sembla ara prou versemblant (55)

L'únich moviment que's puga comprovar com a reper-

---

(55) SCHULTEN (*Numantia*, I) havía volgut cercar al S. de França l'origen remot de la iberisació de la Meseta, creyent que'ls Ibers del S. de França, en ésser expulsats pels Gals, empendríen el camí de Catalunya, passant després al Ebre y d'allí cap a la Meseta. Axò ja a *Preh. Catal.* ho consideràrem com impossible, malgrat suposàvem el desdoblament dels Indigetes, produhit per la pressió gala. Aquestes opinions les fan impossibles avuy les consideracions que s'exposen en el text del present treball.

cussió del dels gals (Volsques Tectosages) al Rosselló, es el representat per la necròpolis de Perelada (56), pertanyent a la cultura posthallstàttica francesa, tan diferent de la cultura ibèrica propiament dita com de totes les altres de Catalunya de la segona Edat del ferro. Aytal diferencia fonamental fa que deguèm interpretarla com un moviment d'un poble de l'altra banda del Pireneu, però no d'un poble ibèrich en qual cas el seu material sería semblant al de les estacions ibèriques franceses (Montlaurès, Ensérune, etc.), ni d'un poble gal, car de ser axí la seva civilisació sería la corrent de La Tène. Aytal poble degué ser un dels que vivíen al S. de FranWa, cap al interior, y que hi desenrotllaren la civilisació arcaisant que nosaltres denominèm posthallstàttica (tipus Avezac-Prat). En ell podíen haverhi restes dels Celtes de gran onada hallstàttica qu'acabarà ficantse a la península als començos del segle VI per l'Occident del Pireneu (57), però en empendre el moviment vers Catalunya segurament tenía molts elements indígenes emparentats ab els Sordons y Elísices que al Periple representen l'element pre-ibèrich (ligur segons Hecateu) del S. de França.

El moviment aquest, emperò, sembla tenir poques conseqüencies per la part del Empordà. Allí's desenrotlla llavors la civilisació de la costa, del segon període de la segona Edat del ferro, la qual precisament llavors comença de sentir la influencia de la gala de La Tène, qu'hi ha a l'altra banda del Pireneu, però no de la posthallstàttica. Si la gent de Perelada hagués avançat cap al S. del Empordà, o s'hagués barrejat ab els seus habitants de manera notable, la cultura pothallstàttica hauría dominat al Empordà o hi hauría influit. Devèm, donchs, del cas de Perelada, concloure que si les tribus de l'altra banda del Pireneu intentaren al segle IV introduhirse a Catalunya al temps de les pressions gales, no foren aytals invasors els Ibers de la costa francesa ni la perllongació dels gals, sinó elements indígenes del interior de França. En segon lloch, cal concloure que per la part del Empordà foren aviat continguts pels Indigetes.

---

(56) Sobre Perelada, vegis Bosch, *Preh. Cat.*, i *La necròpolis de Perelada.* (Crònica del *Anuari del Institut d'Estudis Catalans*, VI, 1915-20).

(57) Vegis Bosch, *Los celtas y la civilización céltica en la península ibérica.*

No sabem si aytal intent de penetració's verificà a la vegada també per altres llochs. Quí sab si la presencia dels Surdaons (nom equivalent a Sordons) de Plini, que's suposen barrejats ab els Ilergetes cap al Segre, vol dir un "raid" de dits pobles de l'altra banda del Pireneu, equivalent al de Perelada, "raid" que tindría lloch des de la Cerdanya, o una altra comarca pirenenca y que acabaría perdentse entre'ls Ilergetes del baix Segre sense grans conseqüències (58).

Establert que'ls Indigetes semblen haver contingut les possibles invasions vingudes de França, cal notar també que'ls Ausetans dominen, ab Girona, el camí principal de comunicació dels Indigetes del Empordà ab els Layetans del Vallès. El contacte directe del Layetans amb els Indigetes té lloch tan sols per la costa, en la qual la comunicació des de Lloret cap al N. no es massa còmoda.

Per altra banda, el parentiu dels Lacetans y Cossetans ab els Layetans va plegat ab llur contacte geogràfich, fent molt versemblable que la base del moviment qu'introduhí a aquells a l'alta montanya y al camp de Tarragona, respectivament, sigui la zona propera a Barcelona. Els Lacetans hauríen pujat pel Llobregat y Cardoner, correntse també pel camí de Manresa a Lleyda y parantse a la meytat, axí com passant a la comarca d'Igualada (a aquesta potser també directament desde el Baix Llobregat per la conca del Noya). Els Cossetans ja hem dit que semblen haver seguit el camí del Penedès.

La causa dels moviments, axí, no pot ser ni la pressió de gents de l'altra banda del Pireneu, ni dels Indigetes del Empordà, que semblen haverse quedat quiets, y que, per altra banda, al camí més fàcil estan separats dels Layetans per un poble diferent: els Ausetans.

Creyèm que tot s'explica ab la següent hipòtesi:

Abans del segle IV existía el domini de tot el camí de França pels Ibers que havíen arribat fins a l'altra banda del Pireneu al segle VI (Periple, Hecateu) y que s'havíen barrejats ab els interiors ocupants (Indigetes, a Hecateu Misge-

(58) Schulten (comentari al v. 552 de l'*Ora marítima*, al primer fascicle de les *Fontes Hispaniae Antiquae*), apunta una explicació semblant a la nostra, posant també als Surdaons del Segre en relació ab els moviments dels gals de França.

tes). No sabèm llavors si'ls Ausetans ja tindríen Girona, o si estaríen réduhits tan sols a la plana de Vich.

Ab el temps, sota la capa poch densa dels dominadors ibèrichs, ressorgexen els elements indígenes, y quan, per efecte dels moviments provocats a França per l'entrada de la tribu gala dels Volsques Tectosages, se romp la unitat dels Ibers, a la zona sols dèbilment iberisada al N. de Barcelona, recobren llur personalitat els pobles indígenes y, llavors, restant quiets al Empordà una part d'ells (els Indigetes en sentit estricte), els del Vallès y del pla de Barcelona, en un moment de plenitut que no sabèm per qual causa es produhí, es desdoblen, produint l'avenç dels Lacetans, mentre una altra subdivisió d'aquells, o un altre nucli indígena, que fos a l'entrada del Penedès, avençà cap al camp de Tarragona.

m) **Resultats.** — Els resultats del temps, per al qual disposèm a la vegada de textos y de restes arqueològichs, y qu'hem de pendre necessariament com a base per a la reconstrucció de l'Etnología verament prehistòrica, podèm sintetisarlos axí:

- **I. Pobles ibèrichs**
  - *a)* **Edetans.**
  - *b)* **Ilergetes-Ilercaons.**
- **II. Pobles mixtes (Misgetes d'Hecateu), ab una base indígena dominada per un estrat d'Ibers**
  - *a)* **Indigetes propiament dits.**
  - *b)* **Layetans.**
  - *c)* **Lacetans.**
  - *d)* **Cossetans.**
- **III. Pobles indígenes sense barreja ibèrica**
  - *a)* Pobles del estrat ètnich que perdura en els Ausetans.
    - 1) Ausetans.
    - 2) Bergistans.
    - 3) Poble de Solsona, anterior als Lacetans.
  - *b)* Barreja dels subgrups *a* y *b*.
    - Ausoceretes-Castellans.
  - *c)* Ceretans y altres pobles del Pireneu lleydetà.

IV. L'Etnología de la primera Edat del ferro y dels temps anteriors

En realitat, per als temps anteriors al segle VI, estèm reduhits a la sola arqueología, excepte per al S. de Catalunya, ahont la comparació ab altres territoris de la península permet relacionar les cultures ab pobles de nom conegut.

A) L'ETNOLOGÍA DE LA PRIMERA EDAT DEL FERRO

a) **Les dues cultures.** — Cal retenir com a fonamental per a l'Etnología prehistòrica de Catalunya el fet de que sembla haver existit una cultura que, arrencant de la de les coves del eneolítich, absorví, almenys a la meytat N. de Catalunya, les altres. Aquest estat de coses cambía a la primera Edat del ferro ab l'entrada des de França de la civilisació hallstàttica, propiament dita, la qual dividí a Catalunya en dos territoris ben delimitats: el de la costa, des de Barcelona fins a França (pel territori al S. de Barcelona no tenim dades), y'l interior de Catalunya.

Al primer floreix la civilisació portada pels invasors, essent impossible qu'una cultura tan semblant a la de França, y que contrasta tan fortament ab la del interior de Catalunya, malgrat hagi influit en aquesta, es degui a la mera influencia: l'Etnología de la costa catalana de la primera Edat del ferro, depèn, donchs, de la del S. de França, o sia el país d'origen de la seva civilisació.

b) **El poble de la cultura del interior y l'estat ètnich dels Ausetans y llurs parents.** — Al interior el caràcter arcaisant de la cultura que cal enllaçar ab la del eneolítich fa suposar un poble indígena qu'ha romangut allí sense moures, des d'antich. A més, cal tenir present qu'aytal cultura indígena no sols ocupa una comarca molt apartada de la costa, com es la conca del Segre mig (balma del Segre a Vilaplana), sinó també'l Bergadà (Marlés) y la plana de Vich (sepulcre del Turó de les Mentides de "Vich").

Axò sembla permetre, per a la cultura del interior de Catalunya, la conclusió de que s'hi degué estendre un poble íntimament emparentat, malgrat poguessin existir diversitats comarcals dintre d'ell. Si tenim en compte qu'aquest

poble ab la seva cultura s'estén fins a la plana de Vich, ahont ja al segle VI hi devía haver Ausetans, a jutjar pel nom d'Ausoceretes del Periple y de la comprovació de que almenys del segle VI fins a la fi del IV, no semblen haver tingut lloch a aquesta part de Catalunya moviments de pobles, sembla que's pot suposar que'ls Ausetans representaríen una de les tribus del poble de la cultura del interior de Catalunya de la primera Edat del ferro, qual florexement no es lluny del segle VI (de 900 a 650 a. de J. C.). Aquest es un resultat important, car dóna la filiació d'un dels grups de la dita cultura en relació ab un poble de nom històrich; permetentnos pujar fins a temps molt remots, mercès a la dita continuitt de cultura que procedeix del eneolítich.

Per altra part, ço qu'hem dit abans respecte a la segona Edat del ferro y a la possible superposició dels Lacetans a un poble anterior, reb, de la identitat de cultura de la primera Edat del ferro al interior de Catalunya, una gran aclaració. La identitat en qüestió, qu'ocupa'l territori des del Segre fins a la terra dels Ausetans, passant pel Bergadà, confirma que'l poble pre-lacetà de Solsona fos del grup mateix dels Ausetans, axí com semblen representar el mateix estrat ètnich els Bergistans de Berga.

Es indubtable que'l poble del interior de Catalunya degué ser semblant al del territori ocupat per la civilisació hallstàttica abans de l'arribada d'aquesta. La seva composició es natural que pogué ser un xich complexe als territoris ahont sabèm qu'al eneolítich hi existiren civilisacions diferents de la de les coves.

Recordèm lo que deyem en altre lloch respecte a la successió de cultures a les comarques depenents de la costa: primer s'hi estengué la cultura de les coves, y a aquesta s'hi superposaren, des del S., la dels sepulcres no megalítichs d'orígen almerià y, pel N., la dels megalits pirenenchs. Des del nivell de Barcelona fins al Empordà, y des de la comarca de Solsona fins a la costa, comprenenthi la plana de Vich, el poble que resulta de la fusió d'aquexos diversos elements degué ser molt complexe. Però, a jutjar pel que s'observa a la comarca de Solsona, ja als començos de l'Edat del bronze, el poble de la cultura de les coves sembla surar per sobre dels altres, malgrat els altres siguin els acabats d'arribar. Segurament el nombre dels invasors no fou sufi-

cient per a cambiar la manera de ser de la població y'l més antich y indígena'ls absorví.

c) **El poble de la costa y'ls Celtes.** — Axò potser ens pot donar el criteri per a jutjar ço que fos el poble de la costa deprés de la invasió de les gents del S. de França qu'hi portaren la civilisació hallstàttica. Però abans que tot, cal preguntarse quina devía ser la naturalesa dels últims. En altre lloch (59), hem plantejat aqueix problema, y hem vist que per a trobar un camí per a resoldrel no's pot prescindir del fet de qu'al mateix S. de França la dita cultura representa també un fenomen foraster, lligantse ab la cultura hallstàttica general que té les seves arrels als territoris del Rhin, punt de partida dels moviments dels pobles celtes. Efectivament, la dita cultura romp ab la tradició de l'Edat del bronze anterior d'una manera brusca, sense cap indici d'una transformació evolutiva. A més, la semblança ab la cultura dels territoris cèltichs del Rhin dels períodes inicials de la cultura hallstàttica (Hallstatt A y B de la classificació de Reinecke) és sorprenent. Per altra banda, per desenrotllarse ab una gran puresa, no's pot suposar, almenys en un principi, que pugui tractarse d'una cultura adoptada de lluny. No resta més qu'admetre una avançada dels moviments cèltichs coneguts, que, per ser més antiga que les ulteriors y per no tocar cap territori en el que llavors hi haguessin relacions ab els pobles històrichs, no ha dexat rastre a la tradició literaria.

Aytal moviment cèltich, y fins la seva repercussió fins a Catalunya, ens la voldríem explicar de la següent manera. Al primer període hallstàttich del Occident d'Alemanya (vers 1000) comença el moviment de Celtes vers el S. de França. No arribant allí fins quelcom més tard, hi porten una civilisació en la qual es barregen les tradicions del primer període esmentat juntament ab altres del grau B de Reinecke, ço es de l'època de l'espasa de bronze. Emperò, els fenòmens més típichs d'aquesta nova fase no arriben al S. de França, ço que fa suposar que'ls elements en qüestió (reduhits a qualques formes de ceràmica y a decoracions) foren presos, al S., indirectament y per influencia

(59) *L'estat actual de la sistematisació de la primera Edat del ferro a Catalunya* (Crònica *del Anuari del Institut d'Est. Cat.*, VI, 1915-20).

dels grups cèltichs del Centre y N. de França (els quals es poden potser considerar com una segona onada, partida quelcom més tard del Rhin). El moviment d'uns y d'uns altres grups se continúa al temps de l'espasa de bronze, y llavors es quan entren a Catalunya (vers 900), ahont ocupen el camí natural de la costa. Axí quedaren ahillats a Catalunya elements cèltichs dels primerament despresos de la patria originaria y qu'aviat perderen tota relació ab llurs parents, contribuint a aquest ahillament potser el fet de que nous moviments cèltichs del período següent (fase C de Reinecke y fase D, o sia temps de la gran espasa de ferro y del punyal de ferradura) derivessin cap al Occident del Pireneu, acabant ab la celtisació del Centre y Occident de la península.

El elements cèltichs de Catalunya influiren poch o mólt a la cultura de les tribus indígenes vehines (formes hallstàttiques de Marlès, del sepulcre del Turó de les Mentides y de la balma del Segre), però ells matexos, perduda la relació ab els grans centres de la cultura hallstàttica, aviat decaygueren, com ho mostra la civilisació de les darreres necròpolis catalanes (Anglès y'l Pla de Gibrells), y, probablement, cada volta's desnaturalisaren més per la barreja ab els naturals, repetintse probablement ab ells ço que tingué lloch ab els pobles del eneolítich, o sia que l'Etnología s'estabilisà, absorvint als recents ocupants el poble antich, en el que l'element dominant sería'l descendent del de la cultura de les coves. Axí, més tard, no quedà més rastre de Celtes a Catalunya que certs noms de lloch que s'estengueren per la nostra terra, y que, si no es axí, no tenen cap explicació, ja que més tard no hi ha cap moviment de Celtes que pugui haverlos introduhit (60).

d) **Els Ibers a la primera Edat del ferro.** — A la complicació de l'Etnología de la costa catalana hi degué contribuir el pas per ella dels Ibers, qu'arribaren al S. de França al segle VI, abans del Periple, però que tampoch degueren ser massa nombrosos, ab lo qual no s'iberisà definitivament

(60) L'únic moviment ver Catalunya de temps més tardans es el que devía ser una repercussió de la conquista del Rosselló pels Volsques Tectosages, no havent arribat a tenir grans conseqüencies per a Catalunya. Vegis lo dit a propòsit de la necròpolis de Perelada y dels moviments dels pobles emparentats ab els Indigetes.

aqueix territori, lo mateix qu'abans no pogué ser celtisat, trencantse la relació ab els altres Ibers y ressorgint el caràcter indígena de la cultura y del poble quan a la fi del segle IV y al segle III ocorren nous moviments que donen lloch a la situació coneguda ja pels romans.

e) **Resultats.** — Axí'l poble de la costa catalana des del nivell de Barcelona, al segle VI, degué ser la resultant de la fusió dels últims arribats Ibers ab els anteriors invasors Celtes, y sobretot ab l'element indígena, en el qual havía acabat segurament per predominar el poble de la cultura de les coves del neolítich y eneolítich. Entretant, al interior de Catalunya es degué mantenir aqueix poble indígena sense cambis importants, conexentse d'ell, al segle VI, la tribu dels Ausetans y les seves parentes de Solsona y altres territoris interiors, y podentse suposar que'ls Ceretes y Ausoceretes del Periple (ahont clarament es veu que tampoch són Ibers), per analogía ab els primers pertanyen al mateix estrat ètnich.

Del territori de la meytat S. de Cataulnya, ahont des del segle VI ja sabèm qu'hi havíen Ibers, ab l'Arqueología no se'n pot deduir res, y es impossible resoldre aquest problema sense fer referencia també a temps més antichs. Però, una volta aclarit el problema per a aquests, se'n deduexen importants conseqüencies que aclaren també l'estat de coses del segle VI, y ab ell la qüestió dels Ibers de Catalunya.

B) L'ETNOLOGÍA DEL NEOLÍTICH Y ENEOLÍTICH

Al neolítich y eneolítich no hi ha dubte que'ns trobèm a Catalunya en presencia de tres pobles ben diferents: **a)** el poble que sembla indígena y qu'ocupa quasi tot Catalunya, essent ell mateix una part del gran poble que derivat del capsià, fou'l de les coves de la cultura central de la península, estenentse també pel S. de França y sobrevivint pur en la cultura de les coves del S. del Montsech; **b)** el que s'hi superposa pel S. fins a la linia Urgell, Solsona, Puigreig-Vich-Vilassar (61), y qu'introduheix els sepulcres no me-

(61) Observis el parelelisme dels moviments de pobles a les diferents èpoques: aquesta entrada d'elements del poble d'Almería, fins a la comarca de Solsona per Cardoner, se pot comparar a l'entrada dels Lacetans y Bargusis pel mateix camí a la fi del segle IV o al III.

galítichs y ab ells la cultura d'Almería; c) el qu'arrencant probablement de la regió al N. del Montsech estén la cultura megalítica pirenenca qu'ab la base a les dependencies del Pireneu al N. de Catalunya assoleix la linia Montsech-Vilanova de Meyà-comarca de Solsona-Manresa-Barcelona

a) Els pobles de la cultura de les coves y'l pirenench en relació ab els posteriors (Ausetans y parents, Ceretans y parents. — Ja hem vist qu'al poble de la cultura de les coves calía atribuhir l'absorció de la major part del pirenench, o la barreja ab ell, y l'haver produhit ço que foren després les tribus indígenes del interior de Catalunya, a la primera Edat del ferro y al primer període de la segona; les tribus dels Ausetans y'ls de la montanya del W., en particular els de la comarca de Solsona anteriors a l'entrada dels Lacetans.

El fet de que'ls Ceretans ocupen sobretot les valls pirenenques, conservantse llur nom precisament a la Cerdanya, en íntima relació geogràfica ab els nuclis que semblen més típichs y antichs del poble pirenench del eneolítich, fa sospitar si en els Ceretans cal veure una descendencia del antich poble pirenench. Sembla confirmarho el fet de que sempre en els textos tenen els Ceretans una certa personalitat diferent dels altres pobles, sobretot a Estrabó (62) que diu expressament que són un poble mólt important. Probablement la diferencia qu'al eneolítich cal establir entre poble pirenench en relació ab tot el dels macisos pirenenchs fins a Basconia, respecte del poble de la cultura de les coves, relacionat ab el de tota la civilisació anàlega del Centre de la península, se correspon a Catalunya ab la diferencia entre'ls Ceretans y altres grups de tribus pirenenques de més al W. de les quals no tenim dades, per una banda, y'ls Ausetans y altres pobles descendents d'aquells en els quals predominà més aviat el poble de la cultura de les coves, per l'altra part, havent absorvit els últims als invasors qu'al eneolítich propagaren els megalits pirenenchs fins a la linia de Barcelona al Montsech (63).

---

(62) Estrabó, III, 4, II.

(63) Els problemes de l'Etnología general peninsular, dels quals, en aquest temps, els catalans en són un reflexe fins a cert punt, y qu'aquí no podèm tractar extensament, vegin'se al nostre treball *Ensayo de una reconstrucción de la etnología prehistórica de la península ibérica* (*Boletín de la Biblioteca Menéndez y Pelayo*, Santander, 1922).

b) El poble d'Almería en relació ab els Ibers. — El poble d'Almería, l'últim que resta explicar, sembla per moltes rahons el predecessor dels Ibers. Cal notar, abans que tot, la seva extensió al lllarg de la costa del E. d'Espanya, arribant fins a Catalunya, ahont els seus nuclis principals són precisament les comarques de la provincia de Tarragona, y'l Baix Urgell, seti més tard dels Ilergetes. Per altra banda, des del neolítich (temps d'entrada del poble d'Almería al SE.) fins a l'època ibèrica, no's comprova cap cambi de poble a tot aquell territori que coincideix ab l'extensió dels Ibers en sentit estricte, si s'exceptúa'l territori dels Mastiens, poble del grup del Tartessis que probablement entrà ja dintre de la primera Edat del ferro al SE. a expenses del poble d'Almería. El tipus antropològich mediterrani d'aquest coincideix ab ço que devía ser el dels Ibers. Y, finalment, el caràcter arcaisant de la civilisació dels Ibers al primer período de la segona Edat del ferro, assimilantse la cultura del SE. sols a poch a poch, parla d'un poble establert en el seu territori des de llarg temps. Creyèm, donchs, qu'es versemblant la hipòtesi de que, en el poble qu'introduhí a Catalunya la cultura d'Almería potsèr ja a la fi del neolítich, y que's desenrotlla sobretot al eneolítich, s'hi tingui de veure l'avantpassat dels Ibers (64).

Però, ben típich, no's degué conservar més que al S. de Catalunya. Malgrat s'estengués al eneolítich fins bastant més amunt de Barcelona, la barreja ab els altres elements ètnichs allí existents y ab els que més tard introduhiren les necròpolis hallstàttiques degué desvirtuarlos, axí com, malgrat la seva nova projecció, arribant fins al S. de França al segle VI, no aconseguí transformar l'Etnología del territori referit, iberisanla definitivament.

C) L'ETNOLOGÍA CATALANA AL PALEOLÍTICH

El poble del N. de Catalunya y'l poble capsià. — Pujant més amunt y cercant les arrels últimes dels pobles de Catalunya, podèm arribar fins al paleolítich, y llavors tenim en el

---

(64) Vegis, també, per als Ibers y les seves arrels a la cultura d'Almería, aixís com per la lur diferenciació respecte de la segona anada dels Tartessis-Mastiens, el trevall citat a la nota anterior.

poble de la civilisació capsiana l'antecessor del posterior de les coves, mentre qu'en el de la civilisació de tipus franco-cantàbrich ni cal veure l'antecessor del pirenench, malgrat la branca catalana sigui potser un desenrotllament paralel a la branca basco-cantàbrica, que sols s'uniren al quedar arreconada la de Catalunya pels moviments del poble del capsià al epipaleolítich, moviments que portaren els capsians a França.

V. Resultats generals

D'axò resulta, donchs, que'l poble més transcendental per a determinar l'Etnología de Catalunya es el "capsià", qu'absorví més o menys, excepte en les valls pirenenques del W., al seu contemporani, després anomenat "pirenench", y que dóna la base sobre la que's posaren els altres qu'arribaren més tard: el de "Almería (Ibers)" y "el de les necròpolis hallstàttiques (Celtes)". Els pobles indígenes (capsià y pirenench) restaren purs en tot temps a la montanya del C. y N. de Catalunya, l'Iber a la part S.; en cambi, la zona de la costa, al N. de Barcelona, fou sempre un lloch d'intersecció y de barreja, malgrat predominés a la fi l'element indígena derivat del capsià.

Els elements indígenes del interior perduren en els Ceretans (els pirenenchs), als quals potser també pertanyen altres grups del Pireneu lleydatà, y en els Ausetans (poble de la cultura de les coves) del segle VI y següents, axí com en el poble que desenrotllà la cultura del primer període de la segona Edat del ferro a la comarca de Solsona (de filiació anàlega als Ausetans) y potser en els Bergistans.

Els dos pobles fonamentals barrejats donen lloch a la Garrotxa als Ausoceretes (Castellans).

De la fi del segle IV al III es produexen uns moviments dels pobles de la costa catalana, diferenciantse marcadament els pobles afins dels Indigetes, abans que tot en Indigetes y Layetans, correntse un grup molt pròxim a aquests vers el S. pel Penedès y cap al camp de Tarragona (Cossetans), y penetrant un altre grup semblant vers l'interior ab el nom de Lacetans, el qual ocupà les conques del Llobregat y Cardoner. arribant fins a Solsona per una part, y, per l'altra,

anant per la conca del Noya cap a la comacra d'Igualada; una última extensió dels Lacetans fou l'ocupació de la Segarra y l'avenç fins a Isona a la conca de Tremp.

Axí com el moviment dels Lacetans féu desaparèxer el rastre dels anteriors ocupants (poble del primer període de la segona Edat del ferro de Solsona), la projecció cap al S. dels Cossetans. axí com les avançades dels Lacetans al camí de Tarragona y Lleyda, s'introduhiren a manera de cunya en el territori dels antichs "Ilergetes (Ibers)", descompartint els seus dos grups: "Ilergetes propiament dits" y "Ilercaons". Probablement la repercussió d'aytal moviment fou la major assimilació de la cultura dels Ilercaons a la dels pobles de la costa, perdent en certa manera el contacte ab la dels Ilergetes, que continuà fidelment les tradicions anteriors, axí com el possible moviment dels Ilercaons per la plana de Castelló, prenentla als Edetans, que quedaren reduhits a la part montanyosa de darrera, y qu'a la costa sols es mantingueren des del nivell del Palancia y Sagunt.

Els pobles indígenes, més al interior dels territoris dels Lacetans y dels Ceretans, romangueren intactes d'aquexos moviments y no'ns són coneguts; però pedèm sospitar que fossin altres tribus descendents dels antichs pirenenchs y parents sobretot dels Ceretans.

En poques paraules comprovèm, donchs, a Catalunya l'existencia dels següents estrats ètnichs:

I. Pobles primitius, indígenes al neolítich y eneolítich:

a) el poble "pirenench", b) "el de les coves" descendent del "capsià" y que devé'l determinant de l'Etnología de la major part de Catalunya; perdurant en els "Ausetans" i potser en els "Bergistans".

II. "Pobles ibèrichs", entrats al neolítich (gents de la cultura d'Almería) y qu'ab el temps perduren en:

a) els "Ilergetes" (des del segle III desdoblats en "Ilergetes y Ilercaons"), b) els elements que, tant al neolítich com al segle VI, passaren més amunt de Barcelona, barrejantse sobretot als pobles de la costa.

III. "Els Celtes" (poble de les necròpolis hallstàttiques de la costa), que's degueren dissoldre aviat entre les gens anteriors.

IV. "Els pobles resultant de l'absorció de tots els ele-

ments forasters de la costa": els "Indigetes", juntament ab els Layetans, Lacetans y Cossetans. Aquest grup estaría fins a un cert punt, aberisat mentre al S. el determinant és el grup II.

Si en l'aspecte racial del problema els pobles del estrat I foren els determinants de l'Etnología de la major part de Catalunya, en l'històrich els que l'informaren definitivament foren segurament els del estrat IV, o sia'l poble de la costa format per barreja de quasi tots aquells qual presencia's comprova a Catalunya (65).

Conclusió

Hem vist fins a quins resultats s'arriba, en el present estat de la investigació, ab els mètodes arqueològich y

---

(65) Hem prescindit, per a mourens en un pla d'estricta objectivitat, d'anomenar Ligur a cap dels pobles de Catalunya. Però ara, una volta aclarit el problema de la reconstrucció de les vicissituts perqu'ha passat l'Etnología de Catalunya, convé dirne quelcom. S'ha vist com la diversitat de tribus de que parlen els textos, ab l'Arqueología s'aconsegueix reduirla, a part dels elements últimament arribats (Ibers y Celtes), a una base indígena en la qual hi ha almenys dos elements irreductibles y probablement de diferent origen en el paleolítich: el pirenench (que al eneolitich es el poble de la cultura megalítica pirenenca) y'l poble capsià (que després produeix el de la cultura de les coves). Aytal diversitat s'obté també en tractar d'esbrinar quins són els elements irreductibles de tota la península y del Occident d'Europa, territoris que's suposaven ocupats pel gran poble Ligur. Si aytal varietat essencial s'observa en temps més pròxim dels del origen del pobles occidentals, no es estrany que, al temps en que comencen d'aparèxer les primeres fonts literaries, la varietat de pobles y llur disgregació, agravada ab la barreja ab altres més recents (com els Celtes y'ls Ibers) faci impossible admetre la possibilitat d'un poble unitari pre-ibèrich y pre-cèltich del Occident d'Europa. El problema dels Ligurs es sol plantejar, comprovant certes notes comuns en el pobles que s'hi engloben, particularment certs noms de lloch, y la inclusió de tots ells per les fonts gregues en un gran grup al que s'aplica dit nom. La poca consistencia y seguretat del argument toponímich y la dificultat d'esbrinar el per què de la generalisació del nom entre'ls grechs, fan l'ús del nom "Ligur" molt propens a confusions. Si s'utilisa aytal nom com una denominació convencional per a tot ço que al Occident d'Europa no es ni cèltich ni ibèrich y qu'està entre sí més pròxim que no pas respecte dels dits altres elements, però ab la reserva de que'ls Ligurs representarien un mosaich de pobles que difícilment poden reduhirse ni ètnica ni històrica, ni culturalment a unitat, es podría encara admetre aytal denominació; però, en tot cas, caldría dexar a part el poble pirenaich y'ls seus derivats. Vegis la discusió del problema dels Ligurs a la península a Bosch, *Ensayo de una reconstrucción de la etnología prehistórica de la península ibérica.*

filològich, aprofitant les fonts monumentals y documentals que'ns ofereix l'antiguitat. Es indubtable qu'aytals resultats es deixen comparar amb els d'altres mètodes que permeten estudiar les qüestions etnològiques a través de les supervivencies dels antichs pobles o de les antigues cultures en l'Antropología, en el Folklore, en la Toponimia, en certs fenòmens de la historia posterior y fins en els fenòmens y límits dels dialectes moderns (66). Malhauradament cada un d'aquests mètodes treballa independentment, y, sovint, resultats fàcilment coordinables, per la manca de contacte dels investigadors no arriben a posarse d'acord. Però cal esperar que a Catalunya serà possible en benefici de tots arribar a aytal coordinació.

Ja avuy's pot veure com fins d'una observació superficial y per ulls profans s'observen certes diferencies de tipus físich a distintes comarques que fan preveure interessants resultats antropològichs. Però en ço qu'està més investigat y que comença de poderse ordenar sistemàticament, el Folklore, s'observen fenòmens que tenen una extensió territorial que concorda d'una manera sorprenent ab els límits dels pobles qu'hem reconegut a través del material arqueo-

---

(66) Sobre Antropología's pot dir que no hi ha quasi res fet. Sols treballs isolats sobre determinats cranis prehistòrichs y sobre mides y particularitats de la població moderna de diferents comarques, però qu'es fa difícil reduhir a un sistema. El Folklore de sempre mólt estudiat a Catalunya, avuy ha entrat en víes d'esser reduhit a un sistema científich mercès als nombrosos materials recollits al Arxiu d'Etnografía y Folklore de Catalunya dirigit pel Prof. CARRERAS Y ARTAU a la Universitat y dels quals s'anuncíen alguns treballs de sistematització per D. J. M. BATISTA Y ROCA, qui ha volgut comunicarnos certes coses que mostren una sorprenent coincidencia en límits d'extensió dels fenòmens folklòrichs y'ls de certs moviments de tribus o de cultures prehistòriques. La Toponimia compta ab nombrosos treballs que consignen abundós material, particularment el de BALARI y de CARRERAS Y CANDI, anunciantse el seu estudi en gran escala per l'Institut de la Llengua Catalana. — La comparació ab els moviments de la reconquista sería de gran utilitat; dech al meu company de la Universitat de Barcelona, el Prof. D. ANTONI DE LA TORRE, interessants observacions que molt sovint m'han ajudat a compendre, o m'han suggerit l'explicació de certs detalls dels moviments prehistòrichs y de l'època ibèrica. En quant a l'estudi dels dialectes, es potser ço que compta ab una bibliografía més abundant y que's dexa reduhir millor a un sistema, comparable ab el que's deduheix de l'estudi de les cultures y textos de l'època pre-romana. Ens limitem a citar els treballs del Doctor A. GRIERA, als darrers anys del *Butlletí de Dialectología Catalana*, que contenen la bibliografía pertinent.

lògich: axí, l'existencia de fenòmens que cobrexen exactament el territori qu'hem considerat aquell ahont es conserva més pur el poble pirenench (67) o bé el del S. de Catalunya, lo mateix que les interseccions que's produexen quasi bé sempre als matexos llochs. La Topononimia, a jutjar per alguns importants treballs fets ja, quan estigui ben estudiada aclarirà moltes coses.

Però, sobretot en la distribució dels dialectes y en la llur diferenciació creyèm qu'es evident que s'hi reflecten sovint la naturalesa y'ls límits dels factors qu'han intervingut en l'Etnología catalana. Es coneguda la hipòtesi que suposa que la diferenciació entre'l castellà i el català té per base l'haverse format el primer en un ambient ibèrich, mentre base diferent, sinó qu'en els dialectes del català, en aquelles comarques del català occidental que's troben en el territori ahont s'hi assentaren des de més antich els Ibers, malgrat l'homogenitat del lèxich o la relació històrica, esborri, a voltes moltes diferencies en la fonètica y fins en el lèxich hi ha nombrosos paralelismes ab el castellà; aytals són l'Urgell, les riberes del Ebre, la comarca de Tortosa, y no dièm res del Baix Aragó y del regne de Valencia. En cambi, el català oriental, format sobre la base de pobles indubtablement no ibèrichs, té nombrosos fenòmens de diferenciació, particularment fonètichs. Fins un fet, que marca una curiosa coincidencia, es la diferenciació que's comença de trobar a la provincia de Lleyda, malgrat en general pertany quasi tota ella al català occidental, entre les terres de la part alta y les de les planes d'Urgell, fenomen que recorda la divisoria entre'ls pobles que representen l'estrat més indígena de 'lEtnología catalana y'ls Ibers més recents. Per altra banda, si recordèm ço qu'hem dit dels Cossetans, que semblen poderse agrupar millor ab els Indigetes y altres pobles no ibèrichs qu'ab els netament ibèrichs, no'ns estranyarà que, malgrat la comunicació constant ab Tortosa de llur territori, el camp de Tarragona sigui'l darrer territori del ca-

---

(67) A més de notables paralelismes folklòrichs, que'ns ha comunicat el Sr. Batista y Roca, cal esmentar especialment els noms de lloch, de caràcter basch, que al NW. de Catalunya abunden mólt. Sobre ells vegis R. Menéndez Pidal, *Sobre las vocales ibéricas R y Q en los nombres toponímicos* (*Revista de Filología española,* Madrid, 1918, pàgines 225 y seg)

talà oriental, reproduints'hi la frontera entre Ilercaons y Cossetans (68).

Per fi insistim en que certs fenòmens de la historia posterior poden aclarir problemes anteriors. Els camins de les guerres de la Reconquesta obeexen a lleys estratègiques que actuaren ja als temps pre-romans. La rahó d'esser de certes divisions territorials de la època romana o de la formació de nuclis medievals (per exemple els comptats), té sovint la llur arrel a les tribus pre-romanes y llur estudi pot aclarir molts punts dubtosos de les èpoques anteriors (69).

En aquest treball no podèm entrar en aquests problemes que's surten del seu march; però creyèm que no està per demés apuntarlos per a que'ls romanistes, els antropòlechs, els folkloristes y'ls historiadors medievals vegin com es convenient una coordinació dels resultats de tots, si volèm aclarir problemes que, enfocats parcialment des d'un sol punt de vista, són a voltes insolubles, però qu'ab la colaboració dels diferents mètodes poden trobar una resolució satisfactoria.

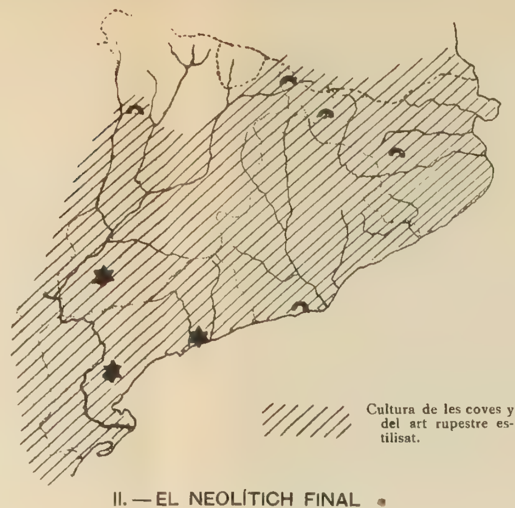
(68) En la formació dels dialectes catalans y en la diferencia de la fonètica del català occidental (del Urgell, de Tortosa y de Valencia) d'una part, y'l català oriental d'una altra, indubtablement s'hi reflexa'l contrast entre'ls Ibers més purs del S. de Catalunya y les tribus en les quals els elements indígenes pre-ibèrichs perduren. També es mòlt significatiu el problema de la formació del aragonès, més d'acord ab el castellà, en el qual també juguen segurament llur paper les supervivencies dels pobles ibèrichs del Ebre aragonès.

(69) Sobre axò prepara un estudi D. Antoni de la Torre, del que'n dòna les primicies a unes conferències a la Universitat de Barcelona (curs de 1921-1922), que estàn en curs de publicació (*Revista de la Academia Calasancia*, 1922).

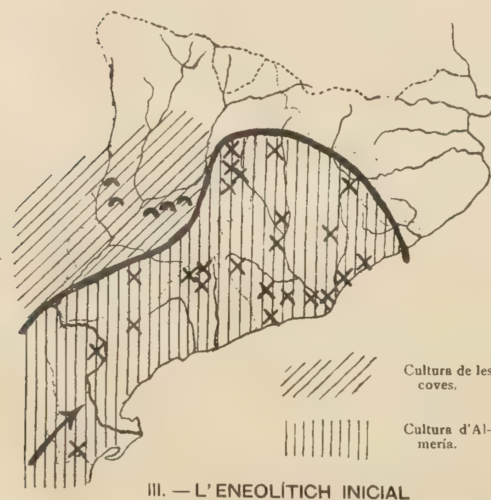
Les cultures prehistòriques de Catalunya en relació ab l' Etnología

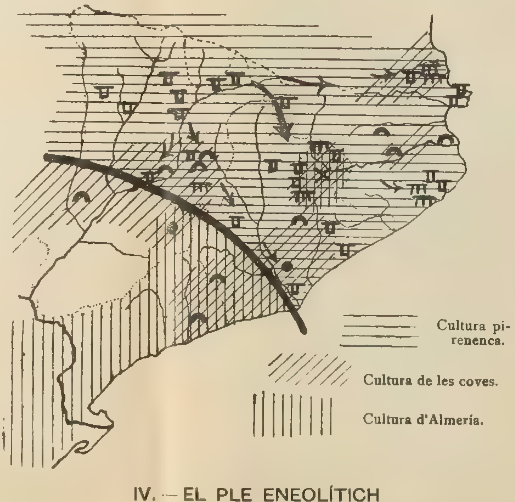
I. — EL PALEOLÍTICH SUPERIOR

II. — EL NEOLÍTICH FINAL

III. — L' ENEOLÍTICH INICIAL

IV. — EL PLE ENEOLÍTICH

Signes:

- Estació d' art rupestre.
- Cova.
- Poblat o estació anàlega.
- Sepulcre.
- Trovalla solta.
- Sepulcres megalítichs (de corredor o galería coberta y cista respectivament)
- Límit de poble.
- Direcció dels moviments de pobles.

Observacions:

1.ª La direcció del ratllat es sempre la matexa en els diferents períodes quan se considera que 's tracta matexos pobles.

2.ª El creuament dels ratllats indica la barreja dels pobles qu' aquells representan.

3.ª Els espays dexats en blanch corresponen a territoris insuficientment coneguts.

(La localisació de les trovalles y els mapes han estat fets en colaboració ab D. Lluís Pericot y D. J. de C. Serra Ràfols).

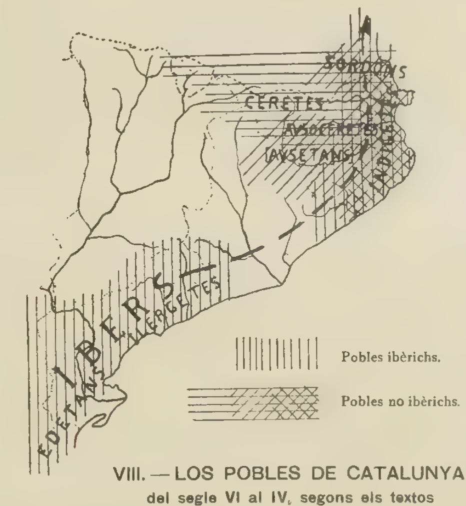
V. — ELS COMENÇOS DEL BRONZE

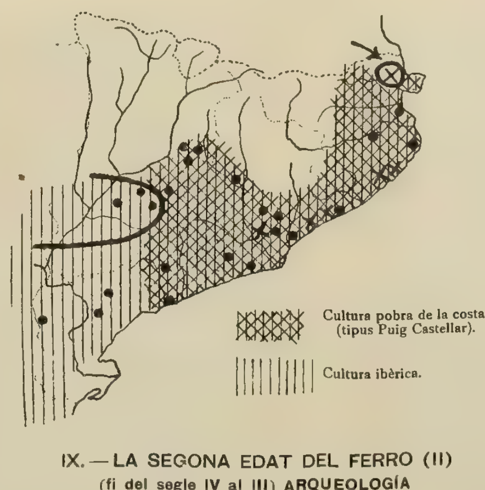
VI. — LA PRIMERA EDAT DEL FERRO

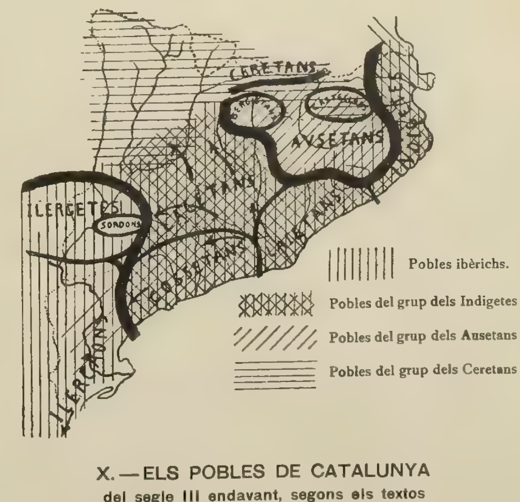
VII. — LA SEGONA EDAT DEL FERRO (I)
(segles V al IV) ARQUEOLOGÍA

VIII. — LOS POBLES DE CATALUNYA
del segle VI al IV, segons els textos

IX. — LA SEGONA EDAT DEL FERRO (II)
(fi del segle IV al III) ARQUEOLOGÍA

X. — ELS POBLES DE CATALUNYA
del segle III endavant, segons els textos

RESPOSTA

DE

D. FERRAN VALLS Y TABERNER

Senyors Acadèmichs:

Si constitueix per mi un honor pendre ara la paraula en nom de la nostra Corporació per saludar al nou Acadèmich, sento al ensemps vivíssima satisfacció donant la benvinguda al dilecte amich ab el qual tants plaents recorts de companyonatge y tan cordials relacions d'afecte m'unexen. En la Universitat y en els Estudis Universitaris Catalans va començar y va anar crexent la nostra amistat, afermada encara més a Madrid al temps de cursar el Doctorat. Punt per punt, y ab tanta simpatía com admiració, he anat seguint después l'ascensió ràpida del prestigi del meu amich, l'èxit crexent de la seva fecunda activitat. Permeteume, donchs, que consigni aquí les principals dades biogràfiques del nou company d'Acadèmia.

Nascut a Barcelona en 22 de març de 1891, cursà els estudis de Filosofía y Lletres (Secció de Lletres) y de Dret a la Universitat de Barcelona, llicenciantse en Lletres y en Dret en 1910. La seva iniciació en els estudis històrichs se féu sota'l mestratge del Prof. D. Antoni Rubió y Lluch, del qual fou també dexeble en la classe de Literatura catalana dels Estudis Universitaris Catalans. A Madrid cursà els estudis del Doctorat de Lletres y de Dret en el curs de 1910-11, y rebé'l grau de Doctor en Lletres en juny de 1911, llegint una memoria sobre "Los poemas de Baquilides de Céos". Tot seguit el Ministeri d'Instrucció pública'l pensionà a Alemanya per a estudis de Filología clàssica: estudià a la Universitat de Berlín el semestre d'hivern de 1911-12 y'l estiu de 1912, estudiant, a més de la materia de la pensió, Arqueología clàssica, Historia antiga y Prehistoria, ab els Profs. Wilamowitz, Eduart Meyer, Frickenhaus, H. Schmidt, Kossinna, acabant la pensió ab un viatge

d'estudi per Museus de Suecia, Dinamarca, Anglaterra, França, Alemanya y Italia. En el curs de 1912-13, cursà lliurement els estudis de la llicenciatura y del Doctorat de Filosofía y Lletres (Secció d'Historia), llicenciantse a la Universitat de Madrid en Juny y doctorant-se en la matexa Universitat en Setembre, després de llegir una memoria sobre "El problema de la ceràmica ibèrica". Pensionat novament a Alemanya, hi estudià el semestre d'hivern de 1913-14 y'l d'estiu de 1914 a la Universitat de Berlín, treballant també al Museu de Prehistoria, dedicantse a estudis de Prehistoria, Arqueología clàssica y Historia antiga, essent els seus professors H. Schmidt, G. Kossinna, G. Loeschke, G. Rodenwaldt, E. Meyer, F. Delitzsch y visitant, també, diferents Museus alemanys. Interromputs els seus estudis per la guerra en Agost de 1914, tornà a Barcelona, començant tot seguit les excavacions als poblats ibèrichs del Baix Aragó y regió de Catalunya limítrofe, ab una campanya per compte del Institut d'Estudis Catalans feta en Setembre de 1914. Durant els primers mesos de 1915 treballà a la Comissió de Investigaciones paleontológicas y prehistóricas de Madrid. A l'estiu de 1915, en tornar a Barcelona, s'encarregà de la Direcció del Servey d'Investigacions Arqueològiques del Institut d'Estudis Catalans, que des de llavors funciona normalment, ab la colaboració principal de D. Joseph Colominas y a més ab la d'altres estudiosos distingits. Conjuntament, ha dirigit la Secció corresponent del Museu de Barcelona, que s'ha nodrit principalment ab el resultat de les excavacions del Institut. A part de la feyna de direcció, ha fet personalment diferents excavacions, en particular les dels poblats ibèrichs del Baix Aragó (1915-1920). Des de 1915 professà la càtedra d'Arqueología (Prehistòria y primitives colonisacions) dels Estudis Universitaris Catalans, explicantla fins al curs de 1918-1919. En 1916 fou nomenat per oposició Professor de la Universitat de Barcelona, havent explicat des d'Octubre del mateix any cursos de Prehistoria y d'Historia antiga, organisant els respectius Seminaris. La seva labor científica ha estat altament apreciada al estranger: en 1917 fou nomenat membre corresponent de la Societat Portugalesa de Ciencies Naturals de Lisboa, en 1920 membre corresponent del Institut Arqueològich Alemany de Berlín, y en 1922 membre de la

Societat Prehistòrica de Viena. En Març de 1921 donà una conferencia sobre Prehistoria de la península a la Universitat de Tolosa, y durant el semestre d'estiu de 1921 explicà un curs de Prehistoria de la península ibèrica a la Universitat de Berlín, donant al mateix temps diferents conferencies en altres Universitats d'Alemanya, que varen despertar un gran interès en el món acadèmich de l'Imperi.

Abundosa ja y de força vàlua es la bibliografía del senyor Bosch Gimpera. Els seus estudis sobre "Grecia y la civilisació crètico-micènica" (publicat primer a la revista dels "Estudis Universitaris Catalans", 1912; y després ampliat a "Estudio", 1914), sobre el "problema" dels orígens de la tragedia grega ("Estudis Universitaris Catalans" 1913) y sobre "El problema de la propagación de la escritura en Europa y los signos alfabéticos de los dólmenes de Alvao" ("Revista de Archivos", 1913), foren les seves primeres publicacions, coetania de les quals fou també la seva traducció literal en català dels "Himnes homèrichs". Multitut de notes, recensions y monografíes diverses publicades al "Anuari" del Institut d'Estudis Catalans, als "Quaderns d'Estudi" y a la "Colecció Minerva" del Consell de Pedagogía de la Mancomunitat de Catalunya, a la "Revista Històrica" de Valladolid, a les "Memorias de la Comisión de investigaciones paleontológicas y prehistóricas" de Madrid, y a les revistes alemanyes "Zeitschrift für die Kunst-und Kulturgeschichte des alten Orients" y "Deutsche Zeitung von Spanien", en les quals ha anat esespanyola, o ha procurat fer la sistematisació de l'Arqueología y Etnología de la nostra península, donen idea de la fecunditat y del interès dels seus treballs.

Però les seves obres de més cos, són el llibre "Prehistoria catalana" publicat en 1919, dintre la serie de la "Enciclopedia catalana", qu'es un acurat y preuadíssim treball de conjunt sobre les edats prehistòriques, la colonisació grega y l'etnografía del nostre país y l'estudi sobre "L'Arqueología prerromana hispànica", que forma un extens y important apèndix a la traducció de "Hispania" de Schulten (Barcelona, 1920).

Ab el notable discurs que acabèu d'escoltar, contribueix En Bosch al esclariment dels problemes relatius als antichs pobladors de Catalunya. Resseguint la successió de les civi-

lisacions prehistòriques de Catalunya, des del paleolítich fins a l'època ibèrica, y deduint llur significat per al conexement dels pobles que representen y de llurs afinitats y moviments; intenta després, partint retrospectivament dels pobles coneguts històricament per les fonts y fàcilment comprobables ab l'Arqueología, determinar la relació entre aquests pobles ab nom històrich y alguns dels anteriors.

No'm cal subratllar aquí'ls interessants resultats que, per l'estudi de l'Etnología de Catalunya, aporta el treball del nou Acadèmich; n'haurèu ja percebut clarament la seva significació al sentirne l'exposició ben concreta y sabiament fonamentada. Vull remarcar, però, la indicació de que l'antiga constitució ètnica del nostre país resta viva en temps posteriors y qu'en ella hi ha sovint el fonament de certes subdivisions romanes y fins de certs comtats y altres agrupacions medievals, en quant no són obra artificiosa política, sinó reproducció de colectivitats naturals, axí com de varietats dialectals o culturals, conservades sovint aquestes últimes en el Folklore.

Felicitant efusivament al nou acadèmich y donant-li la més coral benvinguda, en nom de la nostra Corporació, l'encoratjo a seguir treballant ardidament en l'ample càmp de la Ciència catalana, per bé de la Civilisació y de la Patria.

HE DIT

